

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ*

ΥΠΟ

ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΙΩΑΝ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΝ Τῃ ΘΕΟΛΟΓΙΚῃ ΣΧΟΛῃ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

θ) Κατέρριψε καὶ τὸν Δαρβινισμόν ἢ Θρησκευολογία, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἐθνολογίας⁽¹⁾ καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ἄλλοθεν κατ' αὐτοῦ πλήγματα⁽²⁾· διότι ἀπέδειξε τὸ ἀδύνατον τῆς ἐνοικήσεως ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐν σώματι ζώου⁽³⁾, τὸ ἔκπαλαι (ab origine) κεχωρισμένον κατὰ μορφὴν, οὐσίαν καὶ σύστασιν τοῦ βασιλείου τῶν ζώων ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου⁽⁴⁾, τὴν ἔκ-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 423.

1. *Wilhelm Koppers*, *Der älteste Mensch und seine Religion*, ἐν: *Christus und die Religionen der Erde*, I, σελ. 116 ἔξ., ἰδίᾳ ὁ *Wilhelm Schmidt* διὰ τοῦ πολυκρότου θύμου ἔργου του: *Ursprung der Gottesidee*.

2. *Wilhelm Koppers*, ἐνθ. ἀν., I, σελ. 116 ἔξ.—Πρβλ. τὴν χαρακτηριστικὴν ὁμολογίαν τοῦ διασήμου Ἰουδαίου Παλαιοανθρωπολόγου Καθηγητοῦ *Fr. Weidenreich*: «Ὅτε δαρβινιστὴς οὔτε ὕλιστὴς εἰμαι σήμερον, ἀλλὰ πιστὸς εἰς τὸν Θεὸν ἄνθρωπος» (παρὰ *Wilh. Koppers*, ἐνθ' ἀν., I, σελ. 115). Ἀξιόλογον ἔργον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ Δαρβινισμοῦ, ἐκ τῶν νεωτέρων, εἶναι τὸ τοῦ βιολόγου καὶ ζωολόγου *A. Portman*, *Biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen* (Basel 1944), περὶ οὗ ὁ *Koppers*, ἐνθ' ἀν., I, σελ. 116 λέγει: «τὸ βιβλίον τοῦτο ἤξιζε νὰ μεταφρασθῇ εἰς πάσας τὰς πεπολιτισμένας γλώσσας» προβάλλει ὡς ἐνδεδειγμένον νὰ χαρίσῃ πάλιν τὴν ὀρθὴν ὄρασιν εἰς τοὺς τυφλωθέντας ἐκ τῆς μονοπλεύρου ἀρχῆς περὶ ἐξελιξέως». Ὁμοίως ἀξίως εἶναι καὶ τὰ ἔργα τῶν: *Hedwig Conrad-Mortius*, *Abstammungslehre* (München 1940) καὶ *Oskar Kuhn*, *Die Deszendenztheorie* (München 1950). Πρβλ. καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν διαπίστωσιν τοῦ *H. F. Osborn*: «Τὴν θεωρίαν περὶ πιθηκανθρώπου θεωρῶ ὡς ὄλος ἐσφαλμένην καὶ ἀποπλανητικὴν. Ἐπρεπε νὰοστρακισθῇ αὕτη ἀπὸ τῶν σκέψεών μας, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς βιβλιογραφίας μας, καὶ δὴ οὐχὶ ἐκ συναισθηματικῶν, ἀλλ' ἐξ ἐπιστημονικῶν λόγων» (παρὰ *Wilh. Koppers*, ἐνθ' ἀν., I, σελ. 117).

3. *Wilh. Koppers*, ἐνθ' ἀν., I, σελ. 118.

4. *W. Koppers*, I, σελ. 118. *J. Külin*, *Zum Problem der Menschenwerdung*, ἐν: *Schweizerische Rundschau* 1946. Πρβλ. τὸν εἰδικὸν εἰς τὴν Προϊστορίαν *G. Kraft*, *Der Urmensch als Schöpfer. Die geistige Welt des Eiszeitmenschen* (Berlin 1942), κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ ὁποίου, ἐξ ἐπόψεως πολιτισμοῦ, ἀνθρώπος καὶ ζῶον χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων ἐν πάσῃ περιπτώσει διὰ βαθέος ἀγεφυρωτοῦ χάσματος. Τὸ εἰδικὸν τοῦ ἀνθρώπου γνῶρισμα, ἢ ψυχὴ ὡς φορεὺς πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ ἱκανοτήτων πρὸς ἔργα πολιτισμοῦ, ἢ ἱκανότης τοῦ ἀρχαιανθρώπου πρὸς αἰτιολογικὴν σκέψιν καὶ ἀξιολόγησιν τοῦ ἀύμπαντος καὶ πρὸς μόρφωσιν καὶ γενικῶν ἐννοιῶν ἐλλείπει ἀπὸ τὰ ζῶα: «Ἀφ' οὗτο ὑπάρχουσιν ἐργοτεχνήματα, πῦρ καὶ ὁμαδικὴ ἐργασία, ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι· ὅθεν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλῶμεν ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ περὶ Προαν-

παλαι ὄλοκληρωμένην φύσιν καὶ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, μιᾷ λέξει : τὴν πληρότητα αὐτοῦ (¹), τὴν πληρότητα τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ παρὰ πρωτογονωτάτοις ἀνθρώποις (²) καί, μάλιστα, πνευματικὴν παρ' αὐτοῖς διαύγειαν, ἔξαρσιν καὶ διεκπύρωσιν ψυχῆς, ἐντονωτέρας τῶν εἰς μεταγενεστέρους λαοὺς παρατηρουμένων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ θρησκευτικότητα βαθυτέραν καὶ πληρεστέραν καὶ περιεχόμενον πίστεως ὑψηλότερον (³). Ἐπομένως ἀποκλείεται ἀναγωγή τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς ζωϊκὸν γένος, ἐκάτερον εἶναι οὐσιωδῶς ὅλως ἄλλο, πάντῃ διάφορον τοῦ ἑτέρου. Ἡ ἐναντία περίπτωσις, ἥτοι εἰδός τι δαρβινισμοῦ ἀντιστρόφου (⁴), μεταβολὴ ἀνθρώπου εἰς ζῶον, ἐν Ἀφρικῇ : εἰς πίθηκον, φέρεται εἰς τινὰς παραδόσεις λαῶν (⁵).

ι) Τέλος ἡ Θρησκαιολογία ἐτερμάτισε τὸν σάλον τῶν «παράλληλων», ἅτινα εἶχε μυθεύσει ὁ θρησκαιολογικὸς ἐρασιτεχνισμὸς, ἵνα παραστήσῃ περικοπὰς τῆς Κ. Διαθήκης ὡς δῆθεν ὁμοίας πρὸς περικοπὰς βουδδιστικῶν κειμένων. Ὁ σάλος οὗτος συνετάραξε τὴν Εὐρωπαϊκὴν Διανόησιν σχεδὸν ἐπὶ ἡμίσει αἰῶνος, ἕως οὗ ἐπελήφθη ἡ ἐπίσημος θρησκαιολογικὴ Ἐπιστήμη τῆς ἀνακρίσεως τοῦ θέματος. Αὕτη ἐξήτασε λογοτεχνικῶς πρῶτον, διὰ κορυφαίων ἰνδολόγων, θρησκαιολογικῶς ἔπειτα τὰ φερόμενα ὡς παράλληλα καὶ

θρώπου» (*Kraft* σελ. 200). «Προάνθρωπος εἶναι καθ' ἑαυτὸν ἀνόπαρκτον πρᾶγμα (*Undign an sich*). Ἡ μὴ ἀνθρώπινον ὄν ἢ πραγματικὸς ἀνθρώπος» (*Koppers*, ἐνθ. ἀν. σελ. 123).

1. *Wilhelm Koppers*, *Das Problem der Parallelisierung zwischen Ethnologie und Prähistorie*, ἐν : *Christus und die Religionen der Erde*, I, σελ. 99 ἐξ. *Toῦ αὐτοῦ*, *Der älteste Mensch und seine Religion*, ἐνθ' ἀν. I, σελ. 119 : «ὅτι καὶ ὁ ἀρχαῖανθρωπος οὗτος ἦτο πλήρης ἀνθρώπος, τοῦτο παραμένει βέβαιον σήμερον διὰ τοὺς εἰδικούς».

2. Πρβλ. *H. Baumann*, *Schöpfung und Urzeit im Mythos der Afrikanischen Völker* (Berlin 1936).

3. *Franz Kö nig*, *Der Mensch und die Religion*, ἐν : *Christus und die Religion der Erde*, σελ. 62 : «Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν νεωτέρων χρόνων νὰ προσίδωσι τὴν θρησκείαν ὡς βραδύτερον προῖόν ἐξελίξεως δύνανται σήμερον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτυχοῦσαι. Ἡ ἱστορικὴ Ἐθνολογία συνεισήνεγκεν ὑπερπλοῦστον ἐπὶ τοῦτω ὄλικόν καὶ κατέδειξεν, ὅτι καλαιότατοι ἀνθρωποὶ εἶχον θρησκείαν ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, ἐν μέρει καθαρωτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἢ μεταγενέστεροι πολιτισμοί». Πρβλ. *Wilhelm Koppers*, *Der Urmensch und sein Bild* (Wien 1949).

4. *Koppers*, ἐνθ' ἀν., I, σελ. 130 : «eine Art umgekehrter Darwinismus».

5. *W. Koppers*, ἐν : *Christus und die Religionen der Erde*, σελ. 123 ἐξ. Σελ. 124 ὁμιλεῖ διὰ τὸν «vollmenschlichen Charakter des wissenschaftlich erkennbaren Urmenschen» («πλήρως ἀνθρώπινον χαρακτῆρα τοῦ δυναμένου νὰ γνωσθῆ ἑπιστημονικῶς Πρωτοανθρώπου») : «ἡ Ἐπιστήμη τῆς Προϊστορίας δύνανται διὰ τὰς παλαιωτάτας ἐκείνας περιόδους τῆς Ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ν' ἀποδείξῃ πλήρως τὴν ὑπαρξίν του πλήρους ἀνθρωπίνου ἐξοπλισμοῦ (die Existenz der vollmenschlichen Ausrüstung)».

ὡς δῆθεν πρότυπα διὰ τὴν Κ. Δ. κείμενα τῆς Ἰνδικῆς Γραμματείας. Ἐκ τῆς ἀνακρίσεως ταύτης οὐ μόνον κατεβιβάσθησαν τὰ παράλληλα ἀπὸ πεντήκοντα περίπου εἰς μηδέν, ἦτοι ἀπεδείχθη τελεία ἀνομοιότης, ἔξωτερικὴ καὶ ἔσωτερικὴ (ἐννοιῶν καὶ προϋποθέσεων), καὶ ἐπομένως ἔλλειψις βάσεως πρὸς παραλληλισμόν, ἀλλ' ὑπεβιβάσθησαν καὶ ὑπὸ τὸ μηδέν, τ. ἔ. ἀπεδείχθη ἀντίστροφος ἐξάρτησις: Ἰνδικῶν μεταχριστιανικῶν κειμένων ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης. Ἴνα καταδειχθῇ τὸ ὄργιον τῆς ἀπάτης, ἦν μετῆλθον πρὸς ὑπονόμεισιν τῆς πίστεως εἰς τὴν αὐτοτέλειαν καὶ εἰς τὸν ἀποκαλυπτικὸν χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ μυθευταὶ τῶν παραλλήλων καὶ τῆς δῆθεν διαμονῆς καὶ σπουδῆς τοῦ Ἰησοῦ ἐν Ἰνδίας, ἀρκεῖ ἐκ τῆς ὅλης βιβλιογραφίας, πληρούσης τόμους ὀλοκλήρους, νὰ σημειωθῶσι δύο τινά: πρῶτον, ὅτι ὁ Ἰνδολόγος Garbe, ὁ διεξονυχίσας τὸ θέμα τῶν σχέσεων Ἰνδιῶν καὶ χριστιανισμοῦ, καλεῖ τοὺς παραλληλοπλάστας «σσημασμένους ψεύστας», αἱ ἐπικαλουμένους ἀνύπαρκα Ἰνδικὰ κείμενα—καὶ δεύτερον, ὅτι ὁ Ἰνδολόγος Καθηγητῆς Hertel ἀπεκάλυψε τὴν ἐκ μέρους τῆς Ματθίλδης Ludendorff συμπλήσιν ἐξ ὑπαρχῆς νέων κειμένων κατὰ τρόπον, ὥστε κινεῖ τὴν θυμηδίαν ἅμα καὶ ἀγανάκτησιν. Διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐκκαθαρίσεως τοῦ ὄργιου τῶν δῆθεν παραλλήλων ἡ Θρησκευολογία κατήνεγκε καίριον πλῆγμα κατὰ τῶν πλαστογράφων καὶ κατὰ τοῦ θρησκευολογικοῦ ἔρασιτεχνισμοῦ, προσδιορίσασα ἅμα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καὶ τὸν τρόπον ἐπιστημονικῆς χρησιμοποίησεως τῆς συγκρίσεως καὶ ἐπιστημονικῆς ἀνακρίσεως τῶν νομιζομένων ἐκάστοτε παραλλήλων. Ἡ ὅλη περιπέτεια ἀπέβη τελικῶς ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, καθόσον διὰ νέων ἀποδείξεων ἐξωδογματικῶν ἀπεδείχθη ἡ αὐτοτέλεια, ἡ ἰδιοτυπία καὶ ὁ ἀποκαλυπτικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ἡ θεότης τοῦ ἰδρυτοῦ του καὶ ἡ θεϊότης τῆς θρησκείας Του (1).

4. Τὰνωτέρω παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν θεολογικῶν θέσεων καὶ οὐχὶ θρησκευολογικῶν πορισμάτων. Ἐν τούτοις εἶναι ταῦτα καθαρῶς θρησκευολογικὰ ἐπιτεύγματα, ἀποτελέσματα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀπηλλαγμένης

1. Ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος ἴδε: *Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππου*, Ἡ Ἱστορία τῶν θρησκευμάτων καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Θεολογίᾳ (Ἀθήναι 1938, σελ. 140 ἔξ. Πρβλ. καὶ *Carl Glemen*, Religionsgeschichtliche Parallelen, ἐν: Zeitschrift für Missionskunde and Religionswissenschaft, 1918, σελ. 97-103, 113-117, 130-134, 145-149. *R. Paulus*, Vom «Gesetz der Parallelen» in der Religionsgeschichte, ἐν: Protestantische Monatshefte, 1918, σελ. 66-72, 95-99. *K. Deissner*, Religionsgeschichtliche Parallelen (=Prinzipienfragen der neutestamentlichen Forschung, I Heft) Leipzig 1921. Ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς «ισοσθενείας» (isosthenia=equal validity, ἰση ἀξία) τῶν ἀξιών ἐν τοῖς θρησκευομασι πρβλ. *Joachim Wach*, The Place of the History of Religions in the Study of Theology, ἐν: The Journal of Religion (Chicago), Vol. XXVI, Nr 3 (July 1947), σελ. 159 a-b. *E. Tröltzsch*, Gesammelte Schriften Vol. IV, κεφάλαια 10, 12, 14, 15, 20.

πάσης δογματικῆς προϋποθέσεως, ὧν μετὰ περισσῆς χαρᾶς δεικναιολογημένης μνημονεύω ὡς θεολόγος, μνημονεύει πᾶς θεολόγος. Ἴνα δὲ μὴ δόξω τινὶ παραχθῆις ἐκ τῆς θεολογικῆς μου πίστεως εἰς ὑπερβολὴν τινα ἐν τῇ διατυπώσει τῶν ἀνωτέρω θρησκευολογικῶν ἐπιτευγμάτων, παραπέμπω εἰς τὰ ἑξῆς ἀπὸ τῆς συγχρόνου σχετικῆς βιβλιογραφίας αὐτούσια θρησκευολογικὰ πειστήρια, ἀφ' ὧν θὰ μείνωσι κατάπληκτοι καὶ θεολόγοι καὶ μὴ θεολόγοι, οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ ὧν ἀνωτέρω ἀπλῶς ἔσκιαγράφησα—κατάπληκτοι, ad maiorem Dei gloriam!

α) Ἐκ τῶν γενικῶν ἔργων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν κεντρικὴν θέσιν τῆς θρησκείας ἐν τῇ ζωῇ (¹), ἐν τῇ παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ καὶ ἐν τοῖς πολιτισμοῖς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναγράφομεν τὰκόλουθα, ἀφ' ὧν προβάλλουσιν ἀνάγλυφοι αἱ ἀνωτέρω θρησκευολογικαὶ διαπιστώσεις:

Πρώτην ἀναφέρομεν τὴν ἀριφανῆ τρίτομον Ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων, ὑπὸ τίτλῳ: Ὁ Χριστὸς καὶ τὰ θρησκευόμενα τῆς γῆς (²): *Christus und die Religionen der Erde*, hrsg. von D. Dr Franz König, Bde I-III (Freiburg 1951).

Ἐν συνεχείᾳ δ' ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ νεωτάτων ἔργων μνημονεύετα τὰ ἑξῆς, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν:

R. Jones, *Vom Sinn und Endzweck des Lebens* (Leipzig 1921).

Wilhelm Schmidt, *Menschheitswege zum Gottesekennen* (München-Kempten 1923).

M. Scheler, *Vom Ewigen im Menschen, I.: Religiöse Erneuerung* (Leipzig 1923).

1. Πρβλ. *Paul Kalweit*, *Die Stellung der Religion im Geistesleben* (Leipzig 1908). *Λεωνίδου Ἰω. Φιλιππίδου*, *Θρησκεία καὶ Ζωή* (Ἀθήναι 1938). Πρβλ. καὶ *Franz König*, *Der Mensch und seine Religion*, ἐν: *Christus und die Religionen der Erde*, I, σελ. 55: «Ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς ὑπῆρξε πάντοτε μορφὴ ἐκδηλώσεως τῆς θρησκείας»—σελ. 56: «Τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων λαῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν, ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὴν θρησκείαν των» πρὸς ἀπόδειξιν τούτου προσάγονται ἀπὸ πάντων τῶν λαῶν παραδείγματα, παρέχεται δὲ καὶ ἡ ἐξήγησις αὐτῶν, ἵνα ἐν τέλει συναχθῇ τὸ βαρυσήμαντον ἱστορικὸν συμπέρασμα, ὅτι: θρησκευτικὴ κρίσις συνεπάγεται πάντοτε ἀποσύνθεσιν καὶ πιθῶσιν τοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν μεγάλην ταύτην ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἀνέπτυξα πρὸ ἐτῶν ἐν θρησκευολογικῇ μου ἀνακρινάσει ὑπὸ τίτλῳ: *Λεωνίδου Ἰω. Φιλιππίδου*, *Διδάγματα ἐπὶ τῆς σημερινῆς κρίσεως ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων* (=«Θεολογία», τόμος IB') Ἀθήναι 1934. Πρβλ. *Th. Steinbüchel*: *Christliche Lebenshaltungen* (Frankfurt a. M. 1949), σελ. 98: «Κρίσις τῆς θρησκείας εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι κρίσις τοῦ ὅλου συστήματος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐπεκτείνεται εἰς τὸ πλάτος τῆς ὅλης ζωῆς καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως».

2. Ὁμοίαν ἐπιγραφὴν («Χριστὸς, Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων») πρβλ. εἰς τὸ λαμπρὸν ἐπίτομον συλλογικὸν ἔργον τοῦ *Joseph Haby*, *Christus, Manuel d'histoire des religions* (Paris 1934).

- Wilhelm Schmidt, *Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte* (Münster i. W. 1930).
- W. Sombart, *Vom Menschen. Versuch einer geisteswissenschaftlichen Anthropologie* (Berlin 1938).
- M. Hartmann, *Naturwissenschaft und Religion* (Jena 1940).
- C. G. Jung, *Psychologie und Religion* (Zürich 1940).
- B. Bavink, *Naturwissenschaft auf dem Wege der Religion* (Frankfurt a. M. 1943).
- Birket-Smith, *Geschichte der Kultur* (s. I. 1946).
- J. Hessen, *Der Sinn des Lebens* (Rottenburg 1947).
- Fülöp-Miller, *Saints that moved the World* (New York 1947).
- Ch. Dawson, *Religion and Culture* (Gifford Lectures) London 1948.
- M. Pfigler, *Religiöse Situation* (Graz-Salzburg-Wien 1948).
- Gustav Mensching, *Geschichte der Religionswissenschaft* (Bonn 1948).
- K. Leese, *Die Religionskrise des Abendlandes und die religiöse Lage der Gegenwart* (Hamburg 1948).
- A. J. Toynbee, *Civilisation on Trial* (London-New York 1948).
- O. Karrer, *Das Religiöse in der Menschheit* (Frankfurt a. M. 1949).
- Th. Steinbüchel, *Christliche Lebenshaltungen in der Krisis der Zeit und des Menschen* (Frankfurt a. M. 1949).
- F. Dessauer, *Religion im Lichte der Naturwissenschaft* (Frankfurt a. M. 1950).
- R. Guardini, *Das Ende der Neuzeit* (Basel 1950).
- Pitirim A. Sorokin, *Die Krise unserer Zeit, ihre Entstehung und Überwindung* (Frankfurt a. M. 1950).
- R. Guénon, *Die Krisis der Neuzeit* (Köln 1950).
- Franz König, *Der Mensch und die Religion, ἐν: Christus und die Religionen der Erde* (ἴδε ἀνωτέρω), Bd. I, σελ. 11 - 74.

β) Εἰς τὸν *μονοθεισμόν τῶν πρωτογονωτάτων λαῶν* καὶ τὴν ἀπὸ τοῦτου προελθοῦσαν καὶ κρατήσασαν *Πρωτομονοθεϊστικὴν θεωρίαν* (Urmonotheismus), δι' ἧς βεβαιοῦται καὶ ἐπιστημονικῶς ἡ Ἀλήθεια τῆς Βιβλικῆς Ἀποκαλύψεως, ἀφιεροῦνται πλείστα ἔργα, πραγματεῖαι καὶ μονογραφαίαι.

Τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, τὸν κορμὸν αὐτῆς, κατέχει ἡ συστηματικὴ ἐθνογραφικο-θρησκευοῖστορικὴ ἐργασία τοῦ διαπρεποῦς Βιενναίου θρησκευοῖστορικοῦ Καθηγητοῦ πατρὸς Wilhelm Schmidt, ἀποτεθησαυρισμένη εἰς τὸ ἄχρι τοῦδε ὅτομον, συνεχιζόμενον δ' ἔτι «μνημειῶδες ἔργον του» (1), ὑπὸ τίτλῳ: «Προέλευσις τῆς περὶ Θεοῦ πίστεως»: Ursprung

1. *Wilhelm Koppers*, *Der historische Gedanke in Ethnologie und Religionswissenschaft, ἐν: Christus und die Religionen der Erde*, I, σελ. 109.

der Gottesidee, Bde I - IX (Münster ἀπὸ τοῦ 1926 ἕξ. καὶ Freiburg i. d. Schweiz). Προβλ. τοῦ αὐτοῦ, Die Primitivopfer in der Urkultur (αὐτὸ πρωτόλειοι θυσίαι ἐν τῷ πρωτοπολιτισμῷ), ἐν: Corana amicorum. Festschrift für E. Bächler, St. Gallen 1948, σελ. 81 - 92. Τοῦ αὐτοῦ, Πρόλογον εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν νεωτάτην τρίτομον Ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων: Christus und die Religionen der Erde, hrsg. von D. Dr Franz König (Freiburg 1951), Bd. I, Vorwort, σελ. VII - XIII.

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐργασίαι δὲν ὕστεροῦσιν εἰς σπουδαιότητα καὶ εἶναι ἀπαραίτητοι πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐνημέρωσιν ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἐπιστήμῃ:

Leopold von Schröder, Arische Religion, Bd. I: Einleitung. Der altarische Himmels-gott. Das höchste gute Wesen (Leipzig 1914).

Nathan Söderblom, Über den Zusammenhang höheren Gottesideen mit primitiven Vorstellungen, ἐν: Archiv für Religionswissenschaft, 1941, σελ. 1 - 16.

E. Reuterskjöld, Primitiv monoteism, ἐν: Svensk missionstidskrift, 1917, σελ. 97 - 107.

A. M. Hocart, The Origin of Monotheism, ἐν: Folklore 33, 1922, σελ. 282 - 293.

Raffaele Pettazzoni, Dio. Formazione e sviluppo del monoteismo della storia delle religioni, Vol. I: L'essere celeste nelle credenze dei popoli primitivi (Roma 1922).

K. Th. Preuss, Die höchste Gottheit bei den Kulturarmen Völkern, ἐν: Psychologische Forschungen, 1922, σελ. 161 - 208.

Τοῦ αὐτοῦ, Die oberste Gottheit bei den Naturvölkern, ἐν: Zeitschrift für Ethnologie, 54, 1922, σελ. 123 - 129.

P. P. Schebesta, n Nkulunkulu (Zuluwort für Gott), ἐν: Anthropos, 1922, σελ. 525 ἕξ.

Fritz Gräbner, Das Weltbild der Primitiven (München 1924), σελ. 10, 65, 113 ἕξ., 144.

Wilhelm Koppers, Unter Feuerland-Indianern (Stuttgart 1924).

O. Menghin, Der Nachweis des Opfers im Altpaläolithikum, ἐν: Prähistorische Zeitschrift XIII, 1926, σελ. 14 - 19.

Nathan Söderblom, Das Werden des Gottesglaubens. Untersuchung über die Anfänge der Religion (Leipzig 1926).

Julius Kaerst, Geschichte des Hellenismus (Berlin), I^o (1927), σελ. 483 (482, i). II° (1926), σελ. 212 ἕξ., 216 ἕξ., 235 ἕξ. 376 ἕξ.

M. Gusinde, Die Selk'nam (1) (Ona). (Mödling bei Wien 1931).

1. Ὁ W. Koppers ἀπῆλθε τῷ 1921/22 μετὰ τοῦ Καθηγητοῦ Martin Gusinde πρὸς τοὺς νοτιωτάτους κατοίκους τῆς γῆς, τοὺς Yamana ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ πυρός. Τὸ

- F. Hellmich, Urgeschichtliche Theorien in der Antike (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Bd. LXI) Wien 1931.
- H. Baumann, Schöpfung und Urzeit im Mythos der Afrikanischen Völker (Berlin 1936).
- M. Gusinde, Die Yamana (1) (Mödling bei Wien 1937).
- F. Lipowsky, Der historische Gottesbeweis und die neuere Religionsethnologie (Lobnig-Freudenthal 1938).
- M. Gusinde, Anthropologie der Feuerland (1) - Indianer (Mödling bei Wien 1939).
- E. Bächler, Das alpine Paläolithikum der Schweiz (Basel 1940).
- Wilhelm Koppers, Bhagwân, the Snpreme Deity of the Bhils (2), ἐν: Anthropos, XXXV—XXXVI, 1940-41, σελ. 264-325.

περίεργον εἶναι, ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐκ Λονδίνου εἰς τὴν Γῆν τοῦ πυρός ἀποστολὴν τοῦ πλοίαρχου Fitz-Roy (1830) εἶχε διαπιστωθῆ ἰσχυρὰ πίστις τοῦ λαοῦ τούτου (Yamana) εἰς ἕν ὕψιστον Ὁν, ὄλγα ἔτη βραδύτερον ὁ δις ἐπισκεφθεὶς τὸν λαὸν τοῦτον Δαρβίνος (1832—33, 1834) διέδοσε καὶ ἡ Εὐρώπῃ ἐπίστευσεν, ὅτι οἱ Yamana ἦσαν ἄθρησκοι καὶ καννίβαλοι. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας κατηγείσθη τῷ 1923]24 ἀποστολὴ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Καθηγητοῦ Gusinde, ὅστις εἶχεν ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθῆ τὴν Γῆν τοῦ πυρός. Οἰκονομικῶς ἐνισχύθη ἡ ἀποστολὴ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Errazuriz τοῦ Σαντιάγο τῆς Χιλῆς. Αἱ ἔρευναι ἀπέδειξαν ἰσχυρὰν παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ καὶ βαθυτάτην θρησκευτικότητα, πίστιν εἰς ἕν ὕψιστον Ὁν («Watauinéna» = ὁ Παλαιός, ὁ Αἰώνιος, ὁ Ἀναλλοίωτος — ἡ: «Hitaruan» = ὁ πατήρ μου — ἡ «Abailakin» = ὁ ἰσχυρός, ὁ δυνατός), περὶ οὗ ἡ Ἰαμαναία (ἰθαγενὴς δηλ.) σύζυγος τοῦ Ἀγγλικανοῦ Ἱεραποστόλου J. Lawrence ἐπληροφόρησε τὴν ἀποστολὴν, ὅτι «ὁ Watauinéna εἶναι ὁπῶς ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν», δημιουργὸς καὶ προνοητῆς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐντολοδότης ἠθικῶν ἀρχῶν, ἀνεκδής θυσιῶν καὶ προσφορῶν, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ τὰ πάντα ἔχων καὶ διδούς. Ὡσαύτως ἐβεβαιώθη παρὰ τῷ αὐτῷ λαῷ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ζωῆς. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἴδε παρὰ Wilh. Koppers, ἐνθ' ἄν., I, σελ. 141. Ἐκ τοῦ ὅτι παρὰ τοῖς Yamana καὶ ἄλλοις πρωτογονωτάτοις πρωτολαοῖς δὲν παρετηρήθη καὶ μαγεία (Wilh. Koppers, σελ. 154) ἀνατρέπεται ἡ θεωρία τοῦ Frazer περὶ προθρησκειακῆς περιόδου τῆς ἀνθρωπότητος, καθ' ἣν τάχα ἐκυριάρχει μαγεία ἄνευ θρησκείας, καὶ μεταθρησκειακῆς περιόδου, καθ' ἣν τάχα, ἐκλείπουσιν τῆς θρησκείας, θὰ ἐναπομείνῃ κυρίαρχος τῆς ζωῆς ἡ Ἐπιστήμη, κατὰ τὸ σχῆμα: μαγεία, θρησκεία, ἐπιστήμη—ὅπερ ἐλέγχεται ἀνιστόρητον, ξένον πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα.

1. Ἴδε προηγουμένην ὑποσημείωσιν.

2. Bhil εἶναι πρωτογονώτατος λαὸς τῶν ν. δ. τῶν Κεντρῶν Ἰνδιῶν, ὃν ἐπισκέφθη τῷ 1938]39 ὁ Koppers (ἐνθ' ἄν., I, σελ. 132). Ὑψιστος Θεὸς τῶν εἶναι ὁ Bhagwan (= ὁ ἔξοχος, ὁ δεδοξασμένος). Ὁ Koppers ἀναφέρει μίαν θαυμασίαν καὶ διδασκτικωτάτην προσευχὴν αὐτῶν, ὡς καὶ τὰς παραδόσεις τῶν περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου, κατακλυσμοῦ καὶ κρίσεως τῶν ψυχῶν ὑπὸ τοῦ Bhagwan. Οἱ λοιποὶ Θεοὶ τῶν Bhil εἶναι δημιουργήματα τοῦ Bhagwan καὶ ὑπέρταται αὐτοῦ, ὅθεν ὁ Koppers (ἐνθ' ἄν., I, σελ. 139) χαρακτηρίζει τοὺς Bhil ὡς: «bewusste Monotheisten» (συνειδητοὺς μονοθεϊστάς).

- Τοῦ αὐτοῦ, Probleme der Indischen Religionsgeschichte, *Αὐτόθι*, σελ. 761-784.
- Τοῦ αὐτοῦ, Die Erstbesiedlung Amerikas im Lichte der Feuerlandforschungen, ἐν: Bulletin der Schweiz. Gesellschaft für Anthropologie und Ethnologie, Bd. XXI, 1944-45, σελ. 49-63.
- Τοῦ αὐτοῦ, Zum Ursprung des Mysterienwesens im Lichte von Völkerkunde und Indologie, ἐν: Eranos-Jahrbuch XI, 1945, σελ. 215-275 (Zürich).
- K. Meuli, Griechische Opferbräuche, ἐν: Phyllobolia für Peter von der Mühl. (Basel 1945), σελ. 185-288.
- Wilhelm Koppers, Geheimnisse des Dschungels (Luzern 1947).
- Τοῦ αὐτοῦ, Die Bhil im Zentralindien (Wien 1948).
- Τοῦ αὐτοῦ, Der Urmensch und sein Weltbild (Wien 1949) (London-New York 1951).
- Τοῦ αὐτοῦ, Der älteste Mensch und seine Religion, ἐν: Christus und die Religionen der Erde (ἴδε ἄνωτέρω), I, σελ. 115-ξξ.
- Paul Schebesta, Die Religion der Primitiven, ἐν: Christus und die Religionen der Erde (ἴδε ἄνωτέρω), I, σελ. 558-ξξ.
- Λεόνιδας J. Φιλίππιδις, Monothéisme primordial (Athènes 1952).

γ) Περὶ τοῦ μονοθεϊσμοῦ ἐν πολυθεϊσμοῖς δύναται τις νὰ ἐνημερωθῆῖ ἀπὸ τῶν ἑξῆς πραγματειῶν, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία :

- G. Steindorff, Die religiöse Reform des Ägyptischen Königs Amenophis IV, ἐν: Deutsche Literaturzeitung, 1917, σελ. 1463-1465.
- C. F. Lehmann-Haupt, Zur Beurteilung Amenophis des IV, ἐν: Klio, 15, 1918, 2ελ. 425-428.
- H. Schäfer, Die Anfänge der Reformation Amenophis des IV, ἐν: Sitzungsberichte der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1919, σελ. 477-484.
- A. H. Edelkoort, Monothéisme in Assyrie, ἐν: Nieuwe theolog. Tijdschrift, 1921, σελ. 36-45.
-
- V. Macchioro, Monoteismo e Zoroastrismo. ἐν: Bilychnis, 1921, σελ. 382-393.
- Hetep en neter, Akhnaton the 'heretic' Pharaoh of Egypt, ἐν: Theosophical Quarterly, 19, 1921, σελ. 148-157.
- K. Sethe, Beiträge zur Geschichte Amenophis's IV, ἐν: Göttingische gelehrte Nachrichten, Phil.-hist. Kl. 1921, σελ. 101-130.
- H. von Glasenapp, Die Überwindung des Polytheismus in den indischen Religionen, ἐν: Deutsche Revue 1922, 47, σελ. 170-182.

- E. A. W. Budge, Tutankhamen. Amenism. Atenism and Egyptian Monotheism (London 1923).
- Arthur Weigall, Echnaton, König von Ägypten und seine Zeit (Basel 1923).
- Pritz Gräbner, Das Weltbild der Primitiven (München 1924), σελ. 111 ξ., 115 ξξ.
- Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, Bd. I (Tübingen 1925), σελ. 64—87: Götter und Gottheit. Bd. II (ebd. 1925), σελ. 61 ξξ., 151 ξξ., 158, 183, 188, 345, 610.
- Hugo Gressmann, Die orientalischen Religionen im hellenistisch-römischen Zeitalter (Berlin - Leipzig 1930), σελ. 50 ξξ.
- Josiah Royce, Monotheism, ἐν: James Hastings, Encyclapaedia of Religion and Ethics (ERE), Vol. VIII^a (Edinburgh 1930), σελ. 817 ξξ.
- R. Pettazzoni, Monotheismus und Polytheismus, I: Religions-geschichtlich, ἐν: Die Religion in Geschichte und Gegenwart², hrsg. von Hermann Gunkel und Leopold Zscharnack (RGG²), Bd. IV (Tübingen 1930), σελ. 185 ξξ.
- G. van der Leeuw, Phänomenologie der Religion (Tübingen 1933), σελ. 145 ξξ., 164 ξξ.
- Hermann Kees, Der Götterglaube im Alten Ägypten (Leipzig 1941), σελ. 155 ξξ., 270 ξξ., 366 ξξ.

δ) Περὶ τῆς παγκοσμίου θεανθρωπικῆς προσδοκίας διαλαμβάνουσιν αἱ ἀκόλουθοι μονογραφαί :

- Αὐγούστου Νικολάου, Φιλοσοφικαὶ Μελέται περὶ Χριστιανισμοῦ, Τόμ. Α' (Ἀθήναι, 1910), σελ. 371 ξξ. : Καθολικαὶ παραδόσεις.
- Hugo Gressmann, Der Messiasglaube in der Geschichte der Völker, ἐν: Deutscher Rundschau, 1914, 159, σελ. 396-415.
- E. Krebs, Heiland und Erlösung. Sechs Vorträge über die Erlösungs-idee im Heidentum und Christentum (Freiburg 1914).
- Nathan Söderblom, Die Heilandsgestalten der Antike und der Heiland des Evangeliums, ἐν: Deutsch-Evangelisch, 1914, σελ. 449-479.
- A. Steinmann, Die antike Heilandserwartung und die christliche Erlösungs-idee, ἐν: Historisch-politische Blätter, 1914, 153, σελ. 721—736, 813—826.
- E. Bourne, The Messianic Prophecy in Vergil's fourth Eclogue, ἐν: The Classical Journal, 1916, σελ. 330—400.
- P. Carus, Virgils Prophecy on the Saviour's Birth (Chicago 1918).
- Martin Brückner, Der sterbende und auferstehende Gottheiland in den

Orientalischen Religionen und ihr Verhältnis zum Christentum (Tübingen 1920).

- J. J. Hartman, Virgilius profeteet?, ἐν : Nieuw theolog. Tijdschrift 1921, σελ. 293—300.
- M. J. Lagrande, Le prétendu Messianisme du Virgile, ἐν : Revue Biblique Internationale, 1922, 31, σελ. 552-572.
- J. Güntert, Der Arische Weltkönig und Heiland (Halle 1923).
- Joh. Leipoldt, Sterbende und auferstehende Götter (Leipzig - Erlangen 1923).
- Otto Weinreich, Antike Gottmenschen, ἐν : Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung, 2 (1926), 6, σελ. 633-651.
- G. van der Leeuw, Goden en Menschen in Hellas (1927).
- Alfred Jeremias, Die ausserbiblische Erlösererwartung (1927).
- G. van der Leeuw, Phänomenologie der Religion (Tübingen 1933), σελ. 87 ἔξ. : Der Heiland.
- Nathan Söderblom, Incarnation (Introductory), ἐν : Encyclopaedia of Religion and Ethics (ERE²), VII (Edinburgh 1940), σελ. 183 ἔξ.
- Προβλ. καὶ τῶν Alexander, Grünwedel, Waddell, Wiedemann, Barton, Jacobi, L. de la Vallée Poussin, N. Söderblom, L. Lloyd, Wach, Latte ἄρθρα ἐν ERE (=Encyclopaedia of Religion and Ethics) ὑπὸ τίτλῳ : Incarnation καὶ ἄρθρα : Erlöser, Erlösung, Erscheinungsformen der Gottheit, Heiland, Incarnation, Leiden, ἐν : Die Religion in Geschichte und Gegenwart² (Tübingen 1928), I-V.

ε) Τέλος εἰς τὸν Ἀντιδαοβινισμόν ἀναφέρονται αἱ ἑξῆς ἐθνολογικοῦ ὀρθοσκοιολογικὰ πραγματεῖαι :

- G. Kraft, Der Urmensch als Schöpfer (Berlin 1922).
- F. Birkner, Zum Erscheinungsbild von Adam und Eva, ἐν : Klerusblatt, 1944, 5, σελ. 155-158.
- J. Kälin, Zum Problem der Menschenwerdung, ἐν : Schweizerische Rundschau, 1946.
- A. Portmann, Das Ursprungsproblem, ἐν : Eranos-Jahrbuch (Zürich) 1947-1948.
- Wilhelm Koppers, Der älteste Mensch und seine Religion, ἐν : Christus und die Religionen der Erde (ἴδε ἀνωτέρω), Bd. I (1951), σελ. 114 ἔξ.

Γ) Θρησκευολογία καὶ Ἱεραποστολή ἐν ταῖς Θεολογικαῖς Σχολαῖς.

Χάρις εἰς τὰνωτέρω σπουδαῖα καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιτεύγματα τῆς θρησκευολογικῆς Ἐπιστήμης, ἡ θέσις αὐτῆς ἐναντι τῆς Θεολογίας εἶναι πλέον σαφῶς

καθωρισμένη : ἐνετάχθη αὕτη, κατ' ἄμφω αὐτῆς τοὺς κλάδους, εἰς τὰ Πανεπιστήμια ὡς ἰσοτίμιος πρὸς τὰς λοιπὰς Ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος, καὶ δὴ καὶ ἐν ταῖς Θεολογικαῖς αὐτῶν Σχολαῖς.

Κατ' ἀρχάς, μόλις τ.ἐ. ἀνεφάνη ὁ κλάδος, οἱ συντηρητικοὶ θεολόγοι δὲν ἤθελον κἄν νάκούσωσι περὶ Θρησκευολογίας. Οἱ μυθοπλαστικοὶ ἀκροβατισμοὶ τοῦ ἀδιορθότου ἐρασιτεχνισμοῦ καὶ ὁ θερμοαῖμος ριζοσπαστισμὸς τῶν φιλελευθέρων διανοουμένων συνεῖχον τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς καὶ τοὺς σοβαροὺς ἐπιστήμονας ἐν ἀμυντικῇ στάσει ἀπολύτου καὶ περιδεοῦς ἐπιφυλάξεως ἔναντι τῆς ἀρτιφανοῦς θρησκευολογικῆς ἐπιστήμης. Ἐκεῖνοι μὲν, οἱ ἐρασιτέχνη, εὐθύς ὡς ἐγνώσθησαν εἰς Εὐρώπῃν κείμενα ἐκ τῆς ἅπω Ἀνατολῆς, ἰδίᾳ Ἰνδικά, ὠργίασαν κυριολεκτικῶς εἰς διήθεν ἀνακάλυψιν «παρᾶλλήλων» πρὸς περικοπὰς τῆς Κ. Διαθήκης, ἐνισχύοντες οὕτω τὴν τάσιν τῆς ὑλιστικῆς ἐποχῆς πρὸς κατασκευοφάντησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τῶν ἀπὸ νόθου καὶ ἐξεζητημένης συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς ἄλλα θρησκευήματα νόθων πορισμάτων, ὀπισθογραφουμένων εἰς τὴν ράχιν τῆς ἀρτιφανοῦς Θρησκευολογίας· οὗτοι δέ, οἱ διήθεν προοδευτικοὶ ριζοσπάσται, διαλυτικὰ καὶ καταστροφικὰ στοιχεῖα, ὧν δὲν στεροῦνται ἀτυχῶς πᾶσαι αἱ ἐποχαί, εὖρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ζητῶσι κατάργησιν τῶν θεολογικῶν Σχολῶν καὶ ὑποκατάστασιν αὐτῶν διὰ θρησκευολογικῶν. Ἄλλ', ὅτε ἡ Θρησκευολογία ἐνέκυψε εἰς τὸ ἔργον τῆς καὶ διέστευλεν ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ θρησκευολογικοῦ ἐρασιτεχνισμοῦ, ἀνατρέψασα διὰ σοβαρᾶς κριτικῆς ἐργασίας τοὺς περὶ διήθεν «παρᾶλλήλων» ἰσχυρισμούς του, ἐν συνεχείᾳ δέ, διὰ τῆς κατ' ἐπιστήμην συγκρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὰ λοιπὰ θρησκευήματα, διεπίστωσε τὴν θείαν αὐτοῦ προέλευσιν, τὴν θεότητα τοῦ Ἰδρυτοῦ του, τὴν πραγματικότητα τῆς ἐν αὐτῷ θείας Ἀποκαλύψεως καὶ ἀληθοῦς Θεογνωσίας καὶ τὴν ἐν αὐτῷ μόνῳ ὄντως παρεχομένην λύτρωσιν, ἣτοι γεγονότα, ἅτινα ἐπικαλοῦνται μὲν τὰ ἄλλα θρησκευήματα, ἀπουσιάζουσι ὅμως ὅλως ἀπ' αὐτῶν—ὅτε δηλ. ἡ Θρησκευολογία κατέλεξεν εἰς τὰ αὐτὰ καὶ ἡ Χριστιανικὴ Θεολογία πορίσματα, τοῦτο ἔχαιρεῖσθῃ ὡς «εὐτυχὲς γεγονός» (eine glückliche Tatsache) καὶ ἤνοιξεν αἱ πύλαι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἀνεπιφύλακτοι πρὸς εἰσδοχὴν τῆς νέας Ἐπιστήμης. Ἄλλὰ καὶ ἀσχέτως τούτων, ἠκούσθησαν φωναὶ ἐπιστημόνων περιοπέτης, οἵτινες κατεδίκαζον ὡς ἀντεπιστημονικὴν καὶ ἀπαράδεκτον τὴν ἔναντι τῆς νέας Ἐπιστήμης ἐπιφύλαξιν τῶν ὑπερσυντηρητικῶν θεολόγων. Οὕτως ὁ Ὀλλανδὸς Tiele, ἐκ τῶν πρώτων ἐκπροσώπων καὶ πανεπιστημιακῶν Διδασκάλων τῆς νέας Ἐπιστήμης, ὑπεγράμμισε τὴν ἀδυναμίαν τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας νάποδείξῃ τὴν ἰδιουπτίαν καὶ ὑπεροχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἄνευ προσφυγῆς εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἄλλων θρησκευμάτων· διότι αὐτὸς οὕτως ὁ ἰσχυρισμὸς περὶ ἰδιουπτίας καὶ ὑπεροχῆς προῦποτίθησι τὴν σύγκρισιν, ἄλλως εἶναι κενὸς περιεχομένου : «Πῶς δύναμαι — ἔλεγε — νάποφαινώμαι, ὅτι μία θρησκεία εἶναι ἀνωτέρα πασῶν, ἐὰν δὲν γνωρίζω πᾶσας τὰς θρησκείας ;» — ἄλλαις λέξεσι : πῶς δύναμαι νὰ συνάγω συμπέρασμα συγκριτικὸν ἄνευ συγκρίσεως ; Οὕτως ἐρωτῶν, καθίστα ὁ Tiele ἐκδηλον τὴν ἀντινομίαν τῶν ὑπερσυντηρητικῶν, ἣτοι τὴν ἀντίφασιν πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτῶν θεμελιώδεις ἰσχυρισμούς, οὓς κατέλειπον μετώρους, ἀστηρικτοὺς, ἀναποδείκτους. Ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς ἦναι οἷος εἶναι, οὐδὲν ἔχει νὰ ποτηθῇ ἢ ἀπολέσῃ ἐκ τῆς συγκρίσεως, ἣν ὀφείλει μὴ μόνον νὰ μῆ

ἀποφεύγει, ἀλλὰ καὶ νὰ προκαλῆ. Ὁ φοβούμενος τὴν σύγκρισιν, ἐλέγχεται ἑστερημένος πίστεως. Τὸ δίλημμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔθεσε τοὺς διώκτας τοῦ Παύλου Ἰουδαίους ὁ νομοδιδάσκαλος Γαμαλιήλ⁽¹⁾, ἰσχύει καὶ ἐνταῦθα⁽²⁾. Τὴν ὀρθότητα τῆς θέσεως ταύτης ἀπέδειξεν ἡ ἐν τῇ παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ θριαμβικὴ κατῆχσις τῆς νέας θρησκείας ἐναντι τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων καὶ ἡ διὰ τῶν Χριστιανικῶν ἀξιών ἀνάπλασις τῶν ἀνθρώπων εἰς τέκνα φωτόμορφα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄθρησκευτολόγητος θεολόγος δὲν δύναται νὰ ἐργασθῆ, νὰ βοηθῆ καὶ νὰ ἐπιβληθῆ σήμερον, ἱεραπόστολος δὲ ἀθρησκευτολόγητος θὰ ἐτέλει ἐν πλήρει ἀδυναμίᾳ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀποστολήν του. Ἡ Ἱεραποστολικὴ Ἐπιστήμη (Science de la Mission, Science of Mission, Missionswissenschaft) εἶναι ὀργανικῶς συννηρημένη μετὰ τῆς θρησκευτολογίας⁽³⁾. Ὁ Ἱεραπόστολος ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὴν ἱστορίαν, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ θρησκευμα τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ λαοῦ, παρ' ᾧ θὰ ζήσῃ καὶ θὰ ἐργασθῆ· ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τῆς λατρείας, τῆς Ἡθικῆς, τῆς θρησκευτικῆς ἐν γένει ζωῆς καὶ ψυχοσυνθέσεως τοῦ λαοῦ—πρὸς τὰ ὁποῖα δύναται νὰ προσαρμόσῃ ἀβιάστως τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ὥστε νὰ παροχετευθῆ αὕτη χωρὶς νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν. Τὰ σημεῖα ταῦτα, καλοῦμενα διὰ τοῦτο «σημεῖα ἐπαφῆς», εἶναι φαινομενικῶς πλησιέστερα πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν—εἶναι αἱ ἀκτῖνες τοῦ θείου φωτός, δι' ὧν ἡ διακυβερνώσα τὸν κόσμον θεία Πρόνοια προπαρασκευάζει τὰ ἔθνη εἰς Χριστὸν—εἶναι τὰ κατὰ τοὺς στοίκοις καὶ τὸν Ἰουστίνον σπέρματα τοῦ θείου Λόγου, ὑποτυπώσεις τῆς θείας Ἀληθείας, αἵτινες καὶ ἅτινα προσφέρονται μόναι καὶ μόναι τῶν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ὡς προσλαμβάνουσαι παραστάσεις, ὡς γέφυραι προσβάσεως τῆς νέας θρησκείας πρὸς τὴν τέως, ὡς συνδετικοὶ κρίκοι, ὡς σημεῖα ἀγκιστρώσεως τοῦ νέου πρὸς τὸ παλαιόν. Ἄνευ γνώσεως τῶν σημεῖων τούτων καὶ τῆς θρησκευτικῆς ψυχοσυνθέσεως καὶ νοοτροπίας τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ λαοῦ, ὁ ἱεραπόστολος δὲν δύναται κἀν νὰ ζήσῃ παρ' αὐτῷ. Ἐὰν ἐμφανίσῃ τὸν Χριστιανισμὸν ὡς τὴν ἀλήθειαν καὶ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐξωχριστιανικὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, εἰς ὃν ἐστάλη, ὡς ψεῦδος, θὰ φύγῃ κακὸς κακῶς καὶ ἄπρακτος, χωρὶς νὰ μείνῃ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀζημίωτος ἐκ τούτου. Ἀπαιτεῖται περίνοια περὶ τὴν ἱεραποστολικὴν τακτικὴν, τυλικὸν ὑπόδειγμα τῆς ὁποίας ἔδωκεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος:

1. Πράξ. 5,38-39 : «Ἐὰν ἡ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλή αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτό, μήποτε καὶ θεομάχοι εὐρεθῆτε».

2. Περὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπιθι : Λεωνίδου Ἰω. Φιλιππίδου, Ἡ Ἱστορία τῶν θρησκευμάτων καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Θεολογίᾳ (Ἀθήναι 1938), σελ. 75, 110 ἐξ., 126 ἐξ.

3. Αὐτόθι, σελ. 160 ἐξ. Πρβλ. καὶ H. Frick, Allgemeine Religionswissenschaft und Missionskunde in ihrer organischen Verbundenheit, ἐν : Theologische Blätter 32 (1922), σελ. 97-103.

ἐν Ἀθήναις, ἐπαινέσας μὲν τὴν Ἑλληνικὴν εὐσέβειαν, ἀγκιστρωθεὶς δ' εἰς τὸ κορυφαῖον «σημεῖον ἐπαφῆς», ὃ ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία προσέφερον ἀφ' ἐαυτῆς πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν: εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἀγνώστου Θεοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἀποστόλου ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς εἰδωλολατρείας (1).

Ταῦτα πάντα ἀρκείωσαν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θέσεως, ὅτι τόσον ὁ Θεολόγος, ὅσον καὶ ὁ Ἱεραπόστολος δὲν δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσι τὴν ἀποστολὴν των μὴδὲ κἂν νὰ ἐκινήσωσι πρὸς αὐτὴν ἄνευ θρησκευολογικοῦ καταρτισμοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ σήμερον ἐν τῶν κυρίων μελημάτων τῶν θεολογικῶν Σχολῶν.

6. Κατὰ στατιστικὴν τοῦ 1930, εἰς 73 Πανεπιστήμια καὶ 20 ἰσοτίμους ἀνωτάτας Σχολὰς, Σεμινάρια καὶ Κολλέγια 21 Κρατῶν, ἐν οἷς μόνον τὸ ἡμέτερον Πανεπιστήμιον δὲν συγκατηριθμεῖτο ἀκόμη τότε (2), ἐλειτούργουν 156 ἔδραι θρησκευολογικαὶ καὶ εἰδικώτερον: 123 τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων καὶ 33 τῆς Φιλοσοφίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς Ψυχολογίας τῆς θρησκείας. Ἐκ τῶν 123 τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων αἱ 80 ἐλειτούργουν εἰς θεολογικὰς Σχολὰς, ἐξ ὧν αἱ 53 εἰς Προτεσταντικὰς, 32 εἰς Καθολικὰς καὶ 6 εἰς Ὀρθόδοξους. Δὲν ὑπάρχει οὔτε Καθολικὴ οὔτε Ὀρθόδοξος Θεολογικὴ Σχολὴ ἄνευ μιᾶς τοῦλάχιστον ἔδρας τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων. Εἰς ὅσα Πανεπιστήμια δὲν ὑπάρχει Θεολογικὴ Σχολή, ἡ θρησκευολογικὴ ἔδρα φιλοξενεῖται ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ (3).

7. Σήμερον, ἤτοι 22 ἔτη προόδου ἀπὸ τῆς στατιστικῆς ἐκείνης, ἡ εἰς ἔδρας θρησκευολογικὴ ἐκπροσώπησης εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰς Ἀνωτάτας Σχολὰς εἶναι πλουσιωτέρα. Δὲν ἔχω μὲν ὑπ' ὄψει μου συνολικὴν στατιστικὴν μεταπολεμικὴν, πρόσφατον, ἀλλ' ἡ δι' ἀλληλογραφίας ἐπαφὴ μου πρὸς τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰς ἀνωτάτας Σχολὰς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, τινῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἔχω τοὺς ὀργανισμοὺς καὶ τὰ προγράμματα, παρουσιάζει ἀνάγλυφον τὴν πρόοδον.

Ἄρκει νάναφέρω ἐν μόνον παράδειγμα:

Εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοστώνης κατὰ τὸ πρῶτον ἐξάμηνον διδάσκονται 12 ὥρας ἑβδομαδιαίως «Ἱεραποστολὴν καὶ θρησκευματα τοῦ κόσμου», κατανεμεμημένας ὡς ἐξῆς:

Χριστιανικὴ Ἱεραποστολή, ὥραι 4 ἐπὶ τῶν ἐξῆς προβλημάτων: Τί προσφέρει ὁ Χριστιανισμὸς εἰς μὴ χριστιανικὰς χώρας; Ἡ μοναδικότης τοῦ

1. Πρβλ. Ἱερὸν Χρυσόστομον, παρὰ Migne, ΕΠ, 51, σελ. 72 ἐξ.

2. Τὴν θέσιν τῆς ἡμετέρας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Θεολογικῆς Σχολῆς ἐναντι τῆς θρησκευολογικῆς ἐπιστήμης ἐξεθέσαμεν ἀλλαχοῦ: *Λεωνίδου Ἰω. Φιλίπιδου*, ἐνθ' ἀν., σελ. 86-110.

3. *Λεωνίδου Ἰω. Φιλίπιδου*, Ἡ Θρησκευολογία καὶ αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ (Ἀθήναι 1948).

Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει. Εὐχέρεια καὶ κωλύματα τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Χριστιανικαὶ ἱεραποστολαὶ καὶ ἡ ἰθαγενὴς Ἐκκλησία. Ἡ θέσις τῶν Ἱεραποστολῶν καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἔργῳ τῆς δημιουργίας ἐνὸς καλυτέρου κόσμου ἐν τοῖς κοινωνικῷ, οἰκονομικῷ, πολιτικῷ καὶ πολιτιστικῷ πεδίοις. Ἀρχαὶ (ἀξιώματα) καὶ προγράμματα χριστιανικῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς κοινωνίας (ᾠραι 2).

Φροντιστήριον : ᾠραι 2.

Θρησκευματα, ᾠραι 8, ἦτοι :

Ζῶσαι θρησκείαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ : ἡ πρόοδος τοῦ Ζωροαστριμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ (ᾠραι 2). Ἰνδικὰ θρησκευματα : Χινδουϊσμός, Τζαϊνισμός, Βουδδισμός (ᾠραι 2) = ᾠραι 4.

Ἡ θρησκευτικὴ Γραμματεία τῆς Ἀνατολῆς : Ζωροαστρική, Χινδουϊστική, Βουδδιστική, Σιντοϊστική, Ἰσλαμική (ᾠραι 2),

Φροντιστήριον : ᾠραι 2.

Τὸ δεύτερον ἐξάμηνον περιλαμβάνει τοὺς ἐξῆς κύκλους (ᾠραι 12) :

Προβλήματα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ μὴ χριστιανικῶν χωρῶν (ᾠραι 2), ἦτοι : Μέθοδοι καὶ Τεχνικὴ παρουσιάσεως καὶ προσφορᾶς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀξιώσεις μιᾶς ἐθνικῆς, ὡς καὶ μιᾶς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας. Αὐθυποστήριξις, αὐτοδιοίκησις καὶ αὐτοπροπαγάνδα τῶν νέων Ἐκκλησιῶν. Αἱ αἰρέσεις καὶ ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας. Χριστιανισμός καὶ ἰθαγενὴς πολιτισμός. Ἀλλαγὴ θρησκείας καὶ προσηλυτισμός. Χριστιανικαὶ μαζικαὶ κινήσεις καὶ ὀραδικὴ ἀλλαγὴ θρησκείας. Προσωπικὸς εὐαγγελισμός. Ὑποχρεωτικὰ βιβλία εἰς χριστιανικὰς σχολὰς. Γάμος πιστῶν καὶ ἀπίστων κ. ἄ.

Φροντιστήριον : ᾠραι 2.

Θρησκευματα (ᾠραι 6).

Ζῶσαι θρησκείαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ : Βουδδισμός ἔξω τῶν Ἰνδιῶν, Ταοϊσμός, Κομφουκιανισμός, Σιντοϊσμός (ᾠραι 2).

Σπουδὴ πρωτοτύπων τινῶν κειμένων ἐκ τῶν Ἀναλέκτων τοῦ Κομφουκίου, τῶν Νόμων Μανού, τῆς Ἀρθασάστρα τοῦ Καουτίλυα καὶ τοῦ Κορανίου (ᾠραι 2).

Διδασκαλαὶ πνευματικῶν ἡγετῶν : Ραμπιναδρᾶθ Ταγκόρ, Μαχάτμα Γκάνδι (ἡ ζωὴ, τὸ ἔργον καὶ ἡ ἐπιρροή του ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς σχέσεις Χινδοῖσμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ) ᾠραι 2.

Φροντιστήριον : ᾠραι 2.

— Ἐννοεῖται ὅτι κατ' ἔτος διδάσκονται καὶ ἄλλα θρησκευματα μέχρι συμπληρώσεως τοῦ κύκλου τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων.

Τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα ἐνὸς μόνου Πανεπιστημίου ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ σύγχρονον θρησκευτολογικὸν ἐνδιαφέρον τῶν Ἀνωτάτων πνευματικῶν Ἰδρυμάτων καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς συντελουμένην εὐρυτάτην θρησκευτολογικὴν καὶ ἱεραποστολικὴν κατάρτισιν.

Δ) Σύγχρονος βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις

8. Ἡ θρησκευτολογία ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον αὐτῆς, ἦτοι ἐπεξεργάζεται τὸ ἀπροσμέτρητον ὕλικόν τοῦ ἀπεράντου πεδίου αὐτῆς κυρίως μὲν διὰ *μονο-*

γραφῶν, ἤτοι πραγματειῶν ἀφιερουμένων εἰς ἐπὶ μέρους θέματα, ἀλλὰ καὶ διὰ *συλλογικῶν ἔργων*, παρεχόντων συνολικὴν εἰκόνα τοῦ περιεχομένου τοῦ κλάδου, καὶ διὰ *συνεδρίων*, εἰς ἃ προσάγονται ἐξόχως ἐνδιαφέρονσαι θρησκευολογικαὶ ἀνακοινώσεις ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε προόδων τῆς Ἐπιστήμης.

α) Βιβλιογραφικὴν ἐνημέρωσιν ἐπὶ τῆς ὅλης ἀπὸ 40 ετίας θρησκευολογικῆς κινήσεως παρέχουσιν: ἡ *πληροφοριακὴ συλλογὴ* τοῦ Carl Clemen διὰ τὰ ἔτη 1914-1923 (1) καὶ τὰ ἐξῆς *θρησκευολογικὰ περιοδικὰ*:

Archiv für Religionswissenschaft (und Missionswissenschaft) 1941.

Beiträge zur Religionswissenschaft.

Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums.

Zeitschrift für vergleichende Religionswissenschaft.

Zeitschrift für Missionskunde und Religionswissenschaft.

Christentum und Wissenschaft.

Theologische Literaturzeitung.

Orientalische Literaturzeitung.

Deutsche Literaturzeitung.

Theologische Zeitschrift.

Theologie der Gegenwart.

Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte.

Revue de l'histoire des Religions.

Revue d'histoire et de philosophie religieuses.

Recherches de science religieuses.

Revue des Religions.

Études sur l'origine et le développement de la vie religieuse.

The international Review of Missions.

Journal of Religion.

Studi e materiali di Storia delle Religioni.

Religio.

β) Συλλογικὰ ἔργα.

Πλὴν τοῦ κλασσικοῦ διτόμου ἔργου τοῦ Chantepie de la Saussaye, *Lehrbuch der Religionsgeschichte* ⁴, Bde I-II (Tübingen 1928) καὶ τῶν παλαιότερων ἐπιτόμων ἐγχειριδίων τῶν Nathan Söderblom, *Tiele-Söderbloms Kompendium der Religionsgeschichte* ⁵ (Berlin 1920) καὶ γαλλιστί: *Manuel d'histoire des religions* (Paris 1925). Robert Ernest Hume, *The World's living Religions* (Edinburgh 1924). Carl Clemen, *Die Re-*

1. Εἰς πέντε διπλᾶ τεύχη: *Religionsgeschichtliche Bibliographie*, hrsg. von Carl Clemen (Leipzig — Berlin) Jhrg. I/II (1914-15) 1917. — III/IV (1916-17) 1918. — V/VI (1918-19) 1920. — VII/VIII (1920-21) 1922. — IX/X (1922-23) 1925.

ligionen der Erde (München 1927). Anton Anwander, Die Religionen der Menschheit (Freiburg 1927,³ 1949), τῆς μνημειώδους 12 τόμου θρησκευολογικῆς ἐπιστημονικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ James Hastings, Encyclopædia of Religion and Ethics, Vol. I-XII καὶ Vol. XIII: Index (Εὐρετήριο), Edinburgh 1908,² 1925, τοῦ μεγάλου πεντατόμου θρησκευολογικοῦ Λεξικοῦ: Die Religion in Geschichte und Gegenwart² (Tübingen 1928), Bde I-V καὶ τοῦ εἰκονογραφημένου θρησκευολογικοῦ Ἀτλαντος τοῦ Hans Haas, Bilderatlas zur Religionsgeschichte, I-XX (Leipzig-Erlangen 1923-1935), τὰ ἐκ τῶν νεωτάτων συλλογικῶν ἔργων ἀξιολογώτερα εἶναι:

ἡ μεγάλη (σχ. 2ov) τετράτομος εἰκονογραφημένη: Γενικὴ Ἱστορία τῶν θρησκευμάτων: Histoire générale des Religions (sous la direction de M. M. Maxime Gorge et Raoul Mortier) Paris 1944-48,

ἡ τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς Ἐπιστήμης συστηματικῶς καὶ μετὰ πλήρους βιβλιογραφικοῦ ὄπλισμοῦ ἐκτιθεῖσα τρίτομος Ἱστορία τῶν θρησκευμάτων: Christus und die Religionen der Erde. Handbuch der Religionsgeschichte, hrsg. von Univ. Prof. D. Dr Franz König (Freiburg 1951). Ταύτης ὁ I τόμος ἀφιεροῦται εἰς τὰ γενικά θρησκευτικὰ προβλήματα καὶ τὰ τῆς προϊστορικῆς θρησκευτικότητος (Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ θρησκεία — Ἡ ἱστορικὴ σκέψις ἐν τῇ Ἐθνολογίᾳ καὶ τῇ Θρησκευολογίᾳ — Ὁ παλαιότατος ἄνθρωπος καὶ ἡ θρησκεία του — Ἡ θρησκεία τῆς προῖνδογεμανικῆς Εὐρώπης — Ἡ θρησκεία τῶν πρωτογόνων), ὁ II εἰς τὰ θρησκευτάματα τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ πολιτισμῶν (Εὐρώπης, Ἀσίας, Ἀφρικῆς καὶ προκολομβιανῆς Ἀμερικῆς) καὶ ὁ III εἰς τὰ σημερινὰ ἐξωχριστιανικά θρησκευτάματα καὶ τὸν Χριστιανισμόν καὶ

αἱ ἐπιτομοὶ Ἱστορίαι τῶν θρησκευμάτων τῶν:

Félicien Challaye, Petite histoire des grandes religions² (Paris 1947).

Anton Anwander, Die Religionen der Menschheit² (Freiburg 1949).

Mircea Eliade, Traité d'histoire des religions (Paris 1949).

John Murphy, Origine et histoire des religions (Paris 1951).

A. Bouquet, Comparative Religion² (Cambridge 1951).

γ) Αἱ νεώτεραι τῶν ἀξιολόγων θρησκευολογικῶν *μονογραφιῶν* εἶναι αἱ ἑξῆς:

1. Εἰσαγωγή καὶ γενικά ζητήματα

H. Pinard de la Boullaye, S.J., L'étude comparée des religions, I: Son histoire dans le monde occidental. II: Ses méthodes⁵ (Paris 1929).

E. O. James, Comparative Religion (London 1938).

G. van der Leeuw, Religion in Essence and Manifestation (London 1938).

- H. Kraemer, *The Christian Message in a non-Christian World* (Edinburgh 1938).
- W. E. Hocking, *Living Religions and a World Faith* (New York 1940).
- E. S. Brightman, *A Philosophy of Religion* (New York 1940).
- E. Hirschmann, *Phaenomenologie der Religion* (Würzburg 1940).
- F. L. Parrish, *The Classification of Religions* (Scottsdale 1941).
- H. E. Christy, *Living Religions and a World Faith* (New York 1942).
- C. W. Morris, *Paths of Life: Preface to a World Religion* (New York 1942).
- Eugene W. Lyman, *Religion and the issues of life* (New York 1943).
- René Dussaud, *Introduction à l'histoire des religions*, ἐν: Jacques Vandier, *La religion Égyptienne* (Paris 1944), σελ. V-XVI.
- H. Ch Puech, *Bibliographie Générale* (Γενική θρησκευσιολογική βιβλιογραφία 1881—1944), ἐν: Jacques Vandier, ἔνθ' ἄν., σελ. XVII-XLIII.
- Joachim Wach, *The place of the History of Religions in the Study of Theology*, ἐν: *The Journal of Religion* (Chicago), XXVII, 3 (July 1947), σελ. 159 a-b.
- William A. Christian, *God and the World*, ἐν: *The Journal of Religion*, XXVIII, 4 (October 1948), σελ. 255—262.
- Gustav Mensching, *Die Religionen und die Welt* (Bonn 1949).
- Raffaele Pettazoni, *Die Wahrheit des Mythos (=«Paideuma», Mitteilungen zur Kulturkunde, Bd. IV)* 1950.
- E. O. James, *La fonction sociale de la religion. Études comparées* (Paris 1950), ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ: *The Social Function of Religion* (London 1950).
- Jean Przyluski, *La grande Déesse. Introduction à l'étude comparative des religions* (Paris 1950).
- Fritz Bammel, *Das heilige Mahl im Glauben der Völker* (Gütersloh 1950).
- Raffaele Pettazoni, *La formation du monothéisme* (Bruxelles 1950).
- C. J. Bleeker, *La Structure de la Religion* (Paris 1951).
- Henri Frankfort, *La Royauté et les Dieux* (Paris 1951).
- Gustav Mensching, *Sociologie religieuse. Le rôle de la Religion dans les relations communautaires des humains* (Paris 1951).
- Forell-Frick-Heiler, *Religionswissenschaft in neuer Schicht. Drei Reden über Rudolf Ottos Persönlichkeit und Werk* (Marburg 1951).
- R. Franz Merkel, *Zur Religionsforschung der Aufklärungszeit* (Tübingen 1951).
- Franz König, *Der Mensch und die Religion*, ἐν: *Christus und die Religionen der Erde, I* (1951), σελ. 75-110.

Καθηγητοῦ Νικολάου Ἰ. Λούβαρι, Ἡ Ψυχολογία τῆς θρησκείας καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν Θεολογίαν, ἐν: «Θεολογία», κγ' (1952), α', σελ. 32-63, β' σελ. 191-203.

Léonidas J. Philippidis, Monothéisme primordial (Athènes 1952).

2. Θρησκείματα πρωτογόνων.

Hans Dahne, Das vorgeschichtliche Europa (Bielefeld - Leipzig 1938).

Kurt Breysig, Die Geschichte der Menschheit, Bd. I: Die Anfänge der Menschheit (1936). II: Völker ewiger Urzeit (1939) Berlin.

Λεωνίδου Ἰω. Φιλιππίδου: Τοτεμισμὸς καὶ ζωολατρεία (*Ἀλεξάνδρεια 1945).

Karl Heinz Ratschow, Magie und Religion (Gütersloh) 1947.

Geoffrey Parrinder, Westafrican Religion (London) — καὶ γαλλιστί: La Religion en Afrique Occidentale (Paris 1950).

Christine Garnier et Jean Fralon, Le Fétichisme en Afrique noire (Togo - Cameroun) Paris 1951.

Dominik Joseph Wölfel, Die Religionen der vorindogermanischen Europa, ἐν: Christus und die Religionen der Erde (1951), I, σελ. 161—537.

Paul Schebesta, Die Religionen der Primitiven, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἄνωτέρω), I, σελ. 539—674.

Wilhelm Koppers, Der älteste Mensch und seine Religion, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἄνωτέρω), 1951, I, σελ. 11—160.

3. Θρησκείματα λαῶν προκολομβιανῆς Ἀμερικῆς

J. Erich Thomson, La civilisation Aztèque (Paris 1934).

Paul Radin, Histoire de la civilisation Indienne (Paris 1935).

Francisco de Avila, Dämonen und Zauber im Inkareich (=Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und Völkerkunde, hrsg. von Albert Herrmann, Bd. 4) Leipzig 1939.

George C. Vaillant, The Aztecs of Mexico (Bungay 1944).

W. Jos. de Gruyter. A new Approach to Maya Hieroglyphs (Amsterdam 1946).

Franz Hampl, Die Religion der Mexikaner, Maya und Peruaner, ἐν: Christus und die Religionen der Erde, I, σελ. 751—784.

Θρησκείματα λαῶν τῆς ἄπω Ἀνατολῆς

4. Ἰαπωνία

D. C. Holtom, Modern Japan and Shinto Nationalism: A Study of Present-Day Trends in Japanese Religions (Chicago 1947).

Victor Chklovsky, Le Voyage de Marco Polo (Paris 1948).

F. K. Numazawa, Die Religionen Japans, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), σελ. 393—436.

5. Κίνα

Chester S. Miao, Christian Voices in China (New York 1948).

Lin Yutang, La Sagesse de Confucius (=Orient 18) Paris Neuchâtel 1949.

M. Eder, Die Religionen der Chinesen, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), σελ. 319—374.

O. Grafft, Abriss der Religionsgeschichte Koreas, ἐν: Christus κλπ. III, σελ. 355—392.

6. Ἰνδίαι καὶ Θιβέτ

— Γενικῶς περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικότητος τῶν Ἰνδιῶν: Louis Renou-Jean Filliozat, L' Inde classique (Manuel des études indiennes), I (Paris 1947).

Louis Renou, Anthologie Sanskrite. Textes de l' Inde ancienne traduits du Sanskrit (Paris 1947).

H. von Glasenapp, Die Philosophie der Inder. Eine Einführung in ihre Geschichte und ihre Lehren (Leipzig 1949), γαλλιστί: La philosophie Indienne. Initiation à son histoire et à ses doctrines (Paris 1951).

Wilhelm Koppers, Das Schicksal des Gottesgedankens in den Religionen Indiens, ἐν: Christus und die Religionen der Erde, II (1951), σελ. 665—698.

Wilhelm Havers, Die Religion der Urindogermanen in Lichte der Sprache, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), II, σελ. 697—750.

Constantin Regamey, Die Religionen Indiens, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), σελ. 73—228.

— Εἰς τὰς Οὐπανισάδας, τὴν μυστικὴν φιλοσοφίαν καὶ δογματικὴν (1) τοῦ Βραχμανισμοῦ, ἀφιερῶνται αἱ ἐργασίαι τῶν:

Swami Prabhavananda — Frederick Manchester, The Upanishads: Breath of the Eternal (Hollywood 1948).

Shri Autobindo, Trois Upanishads (Isha, Kena, Mundaka) 1, Paris 1949.

1. Πρὸς πλήρη ἐνημέρωσιν εἰς τὴν περὶ θλίψεως καὶ λυτρώσεως διδασκαλίαν τοῦ Βραχμανισμοῦ παραπέμπομεν εἰς τὴν πραγματείαν: Δεωνίδου Ἰωάν. Φιλιππίδου, Ἡ περὶ θλίψεως καὶ λυτρώσεως θεωρία τῆς Βεδάντα, τῆς δογματικῆς τοῦ Ἰνδικοῦ Βραχμανισμοῦ (Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγησίᾳ) Ἀθῆναι 1934. Τοῦ ἔργου προτάσσεται «Εἰσαγωγή» περὶ τῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐκδηλώσεων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θρησκευτικότητος τῶν Ἰνδιῶν, ἐπιτάσσονται δὲ «κριτικαὶ παρατηρήσεις» μετὰ συγκρίσεως πρὸς ἀναλόγους πνευματικὰς ἐκδηλώσεις ἄλλων λαῶν.

— Εἰς τὸ σύστημα Γιόγκα (Yoga), τὸ περιλαμβάνον τοῦς κανόνας σωματικῶν ἀσκήσεων πρὸς πνευματικὴν αὐτοσυγκέντρωσιν, ἐνδοστρέφειαν καὶ ἐξάϋλωσιν, ἀφιεροῦντο αἱ ἐξῆς νεώτεραι ἐργασίαι :

Swami Vivekananda, Jnana—Yoga (Paris 1936).

Τοῦ αὐτοῦ, Les Yogas pratiques (Karma, Bhakti, Râja) Paris 1939.

Swami Yatiswarananda-Jean Herbert, Les Yogas Hindous et autres études (Paris 1950).

Shri Autobindo, Le guide du Yoga (Paris 1951).

Alain Danielou, Yoga (Méthode et Réintégration) Paris 1951.

— Εἰς τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βουδδᾶ ἀφιεροῦνται αἱ ἐξῆς ἐκ τῶν νεωτάτων ἐργασιῶν :

A. Foucher, La vie de Bouddha d'après les textes et les monuments de l'Inde (Paris 1949).

Bikkhu Jagdish Kasyara, Le Dhamma du Buddha (Paris 1951).

Εἰς τὸν Βουδδισμόν :

Gabriel Gobron, Histoire du Gaodaïsme (Paris 1948).

E. J. Thomas, Les écrits primitifs du Bouddhisme (Paris 1951).

Constantin Regamy, Der Buddhismus Indiens, ἐν : Christus und die Religionen der Erde (1951), III, σελ. 229-304.

— Εἰς τὸν Χινδουισμόν καὶ τὴν Βαγκαβαδγκιτᾶ :

Shri Autobindo, La Bhagavad - Citâ (Paris 1942).

R. Guénon, Introduction to the Study of the Hindu Doctrines (London 1945).

S. Radharishnan, The Bhagavadgita² (London 1949).

Jean Herbert, La vie future dans l'Hindouisme (Paris 1950).

Jean Herbert, L'enseignement de Ramakrishna (Paris 1951).

Εἰς τὸν Χινδουισμόν καὶ Βουδδισμόν :

Ananda K. Coomaraswamy, Hinduism and Buddhism - γαλλιστί : Hindouisme et Bouddhisme (Paris 1949).

— Εἰς τὸ Θιβῆτ καὶ τὸν Λαμαϊσμόν :

A. David - Neel, Initiations lamaïques (Paris 1947).

Constantin Regamy, Die Religion Tibets, ἐν : Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), σελ. 305-328.

— Εἰς προβλήματα τῆς ἐν Ἰνδίας Χριστιανικῆς Ἱεραποστολῆς :

E. L. Wenger, The Problem of Truth in Religion : Prolegomenon to an Indian Christian Theology, ἐν : Studies in History and Religion, presented to Dr Wheeler Robinson (London 1942).

— Εἰς τὴν Θεοσοφίαν :

A. Tanon, Théosophie et Science (Paris 1948).

7. Αιγυπτιακή θρησκεία.

Hermann Kees, Der Götterglaube im Alten Ägypten (Leipzig 1941).

Jacques Vandier, La Religion Égyptienne (Paris 1944).

Aziz Morcos Mansour, The great Temple of Isis at Philae (Anas el - Wugud) Cairo 1945.

Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππιδου, Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ καίμενον τοῦ Πλουτάρχου: Περὶ Ἰαίδος καὶ Ὀσίριδος (Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν: Πρακτικά, ἔτος 1944, τόμ. 19, συναδρία 16|17 Ἰουνίου 1944) Ἀθῆναι 1948.

Jean Capart, Tout-Ankh-Amon² (Bruxelles 1950).

Hermann Junker, Die Religion der Ägypter, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἄνωτέρω), σελ. 565 - 606.

καὶ τὸ πρόσφατον συλλογικὸν ἔργον:

Hans Bonnet, Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte (μετὰ 199 εἰκόνων) Frankfurt a. M. 1952.

8. Χετῖται.

G. Contenau, La civilisation des Hittites et des Hurrites du Mitani (Paris 1948).

9. Ἰράν.

Franz König, Die Religion des Zarathustra, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἄνωτέρω), II (1951), σελ. 607 - 664.

A. Ch. Puech, Die Religion des Mani, αὐτόθι II, σελ. 499 - 565.

Clément Huart-Louis Delaporte, L' Iran antique Elam et Perse et la civilisation iranienne² (Paris 1943).

10. Ἀνατολικοὶ Σημίται.

Nikolaus Schneider, Die Religion de Sumerer und Akkader, ἐν: Christus κλπ. (ἴδ. ἄνωτέρω), II (1951), σελ. 283 - 440.

F. M. Th. de Liagre Böhl, Die Religion der Babylonier une Assyrer, αὐτόθι II (1951) σελ. 441 - 498.

11. Ἑλληνικὴ θρησκεία καὶ ἑλληνορωμαϊκὴ.

Hugo Gressmann, Die orientalischen Religionen im hellenistisch - römischen Zeitalter (Berlin - Leipzig 1930).

Ulrich von Wilamowitz - Moellendorff, Der Glaube der Hellenen, I - II (Berlin 1931 - 32).

Δ. Ν. Γουδῆ, Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν (Ἀθῆναι 1937).

- Λεωνίδου Ἰω. Φιλιππίδου*, Θεία Πρόνοια καὶ Μοῖρα ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (Ἀθῆναι 1939).
- Maartin P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion (= Handbuch der Altertumswissenschaft, hrsg. von Walter Otto - München, V. Abt., 2. Teil) Bde I (1941). II (1950).
- Jean Mallinger, Pythagore et les mystères (Paris 1944).
- Thassilo de Scheffer, Mystères et oracles héliéniques (Paris 1943).
- Olivier Reverdin, La Religion de la Cité Platonicienne (Paris 1945).
- Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη*, Γλῶσσα καὶ λατρεία (Ἀθῆναι 1948).
- Raffaele Pettazzoni, La figura mostruosa del Tempo nelle religione mitriaca (Academia Nazionale dei Lincei, 1949, 15; In Memoria di Franz Cumont) Roma 1950.
- H. Jeanmaire, Dionysos. Histoire du culte de Bacchus (Paris 1951).
- M. J. Vermaseren, De Mithrasdienst in Rome (The Cult of Mithras in Rom with a Summary in English) Nijmegen 1951.
- Karl Prumm, Die Religion der Griechen, ἐν: Christus und die Religionen der Erde, II (1951), σελ. 169 - 244.
- Th. Corbishley, Die Religion der Römer, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω) II (1941), σελ. 141 - 168.

12. Γερμανικὴ θρησκεία.

- A. Closs, Die Religion der Germanen in ethnologischer Schicht, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), II (1951), σελ. 267 - 366.

13. Σλαβικὴ θρησκεία.

- L. Sadnik, Die Religion der Slawen. ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), II (1951), σελ. 367 - 382.

14 - 15. Ἰουδαϊσμός - Χριστιανισμός.

- Ch. Guignebert, Le monde Juif vers le temps de Jésus (L' évolution de l' huuanité, XVIIIbis) Paris 1950.
- Édouard Langton, La démonologie. Étude de la doctrine juive et chrétienne. Son origine et son développement (Paris 1951).
- J. Schildenberger. Die Religion des Alten Testaments, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), σελ. 439 - 522.
- J. Bonsirven, Das Judentum Palästinas zur Zeit Christi, ἐν: Christus κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), 523 - 546.
- G. Bardy, Die Religion Jesu, ἐν: Christus κλπ (ἴδε ἀνωτέρω), III (1951), σελ. 547 - 642.
- J. Kasper, Die orientalische Christenheit, Ἀπόθι, III, σελ. 643 - 730.

Franz König, *Das Christentum und die Weltreligionen*, ἐν: *Christus* κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III, σελ. 731—776.

16. Ἰσλάμ

Mohammed Essad Bey, *Mahomet (571—632)* Paris 1948.

Joachim Wach, *Spiritual Teachings in Islam. A Study.*, ἐν: *The Journal of Religion*, XXVIII, 4, Oct. 1948, σελ. 263—280.

Mahomet le Coran (tr. Édouard Montet) Paris 1949.

M. A. Draz, *Initiation au Koran* (Paris 1951).

Τοῦ αὐτοῦ, *La Morale du Koran* (Paris 1951).

H. L. Gottschalk, *Der Islam*, ἐν: *Christus* κλπ. (ἴδε ἀνωτέρω), III, (1951), σελ. 3—72.

Ε) Συνέδρια.

1. Διὰ τῶν συνεδρίων πραγματοποιεῖται προσωπική ἐπικοινωνία τῶν ἐκπροσώπων τοῦ κλάδου θρησκευολόγων τοῦ κόσμου, ἤτοι θρησκευοϊστορικῶν, θρησκευοφιλοσόφων, θρησκευοψυχολόγων καὶ θρησκευολογούντων ἐπιστημόνων συγγενῶν κλάδων, ἰδιαίτατα βιβλικῶν (Π. καὶ Κ. Διαθήκης). Αἱ διὰ τὰ Συνέδρια ἐπιφυλασσόμεναι ὑπὸ τούτων ἀνακοινώσεις ἐπὶ φλεγόντων θρησκευολογικῶν θεμάτων, ἰδιαίτατα δὲ ἡ προσωπική γνωριμία καὶ αἱ ἀπὸ ταύτης πληροφορίαὶ τῶν μελῶν παρ' ἀλλήλων περὶ τῆς ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν θρησκευολογικῆς κινήσεως ἀποτελοῦσιν ἀπροσμετρήτου σημασίας ἀναζωπύρωσιν τοῦ θρησκευολογικοῦ ἐνδιαφέροντος καί, συνεπῶς, σπουδαῖον κίνητρον πρὸς περαιτέρω προόδους.

2. Ἀπὸ τοῦ 1893 καὶ ἐξῆς συνεκροτήθησαν διεθνῆ θρησκευολογικὰ συνέδρια μετὰ μακρῶν ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ ἐξῆς διαλειμμάτων⁽¹⁾, λόγῳ τῶν διεθνῶν περιπλοκῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπιφέρουσι καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως τὴν ἐπίσχεσιν.

3. Τὸ πρῶτον σύγχρονον, ἤτοι μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον, θρησκευολογικὸν Συνέδριον (VII διεθνές), συνεκροτήθη ἐν *Μαρβούργῳ* (28 Αὐγούστου — 1 Σεπτεμβρίου 1950), συμπεσὸν μετὰ τοῦ Γερμανικοῦ Συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν, ἐν συνεχείᾳ δὲ συνῆλθεν ὡς εἰδικὸν Συνέδριον τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευομαθῶν ἐν Ἀμστερδαμ (4—9 Σεπτεμβρίου 1950) ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλείσεως τῶν Κάτω Χωρῶν. Τὸ Συνέδριον τοῦτο χαρακτηρίζει φλογερὸς ζήλος τῶν ἐξ ὅλου τοῦ κόσμου ἐκπροσώπων του, κατόπιν μακρᾶς διακοπῆς ἐκ σκληρῶν πολεμικῶν καὶ μεταπολεμικῶν δοκιμασιῶν, καὶ λήψις ἀποφάσεων πρὸς ὄργανωσιν συνεχοῦς

1. Ἐν Σιάγῳ (1893), διεθνῆ: I ἐν Στοκχόλμῃ (1897), II ἐν Παρισίοις (1900), III ἐν Basel (1904), IV ἐν Ὁξφόρδῃ (1908), V ἐν Leiden (1912), VI ἐν Lund (1929).

διεθνοῦς συνεργασίας διὰ τὴν ἐνίσχυσιν καὶ προώθησιν τῆς σπουδῆς τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων.

α) Ἐν *Μαρβούργῳ* ἐλειτούργησαν 3 τμήματα: ἓν διὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων, ἕτερον διὰ τὴν θρησκευτικὴν Φαινομενολογίαν καὶ τρίτον διὰ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, Ψυχολογίαν τῆς θρησκείας καὶ θρησκευτικὴν Κοινωνιολογίαν.

Μετὰ τὰ κατὰ τὴν πρώτῃν ἡμέραν τελεσθέντα ἐγκαινία τῆς ἐκθέσεως τῆς ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς θρησκευτολόγου Rudolf Otto ἰδρυθείσης καὶ ἤδη ἀναδιοργανωθείσης συλλογῆς θρησκευτοῖστορικῶν ἐκθεμάτων, ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου Καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ *Μαρβούργου* Δρ. Δρ. Heinrich Frick ἤνοιξε τὴν σειρὰν τῶν ἀνακοινώσεων, ὁμιλήσας περὶ τῶν μελλοντικῶν προβλημάτων τῆς συγκριτικῆς θρησκευτολογίας. Ὁ Καθηγητῆς Frick ἔχει ἐγκύψει ἰδιαίτερος εἰς τὴν σχέσιν θρησκευτολογίας καὶ ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς⁽¹⁾.

Ἀκολουθῶς ἀπενεμήθη ὁ νεωστὶ θεσπισθεὶς τιμητικὸς τίτλος τοῦ Διδάκτορος τῶν θρησκευτολογικῶν Ἐπιστημῶν (Dr. Sc. rel.) εἰς τοὺς v. Hülsen (*Marburg*) καὶ τὸν Ἐπιθεωρητὴν τῶν Ἱεραποστολῶν Vicedom (*Neuendettelsau*), μεθ' ὃ ἐγένοντο 60 περίπου ἀνακοινώσεις εἰς τὰ 11 Τμήματα τοῦ Συνεδρίου, ἐξ ὧν σημειοῦμεν ἰδιαίτερος τὴν τοῦ Καθηγητοῦ R. F. Merkel (*München*) περὶ τῆς σημασίας τῆς Χριστιανικῆς Ἱεραποστολῆς διὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων (*Die Bedeutung der Christlichen Mission für die Religionsgeschichte*).

Ἐκ τῶν λοιπῶν μετασχόντων Καθηγητῶν πασίγνωστοι ἐκ πλουσίας καὶ μακρᾶς θρησκευτολογικῆς δράσεως εἶναι ὁ ἀπὸ φιλολόγου, ἀρχαιολόγου καὶ ἐθνολόγου διαπρεπῆς Καθηγητῆς τῆς θρησκευτολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης Raffaele Pettazzoni⁽²⁾, ὁ πρὸ διετίας ἐορτάσας τὴν 60ηρίδα τοῦ Καθηγητῆς Friedrich Heiler, γνωστὸς ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ περὶ προσευχῆς

1. *Nationalität und Internationalität der Christlichen Mission* (1917). *Die Evangelische Mission* (1922). *Mission und Propaganda* (1927).

2. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἐργασιῶν του ἀναφέρομεν τὰς σπουδαιότερας:

La religione di Zarathustra nella Storia religiosa dell' Iran (1920). *Le origini dell' idea di Dio* (Roma 1914). *La religione nella Graecia antica fino ad Alessandro* (Storia delle religioni III) Bologna 1921. *Dio. Formazione e sviluppo del monoteismo nella storia delle religioni*, I: L' essere celeste nelle credenze dei popoli primitivi (1922). *La formation du Monothéisme*, ἐν: *Revue de l' Histoire des Religions*, 88 (1923). *Svolgimento e carattere della storia delle religioni* (1924). *I Misteri* (1924). Ἀπὸ τοῦ 1920 ἐκδίδει τὴν: *Storia delle Religioni*, ἀπὸ τοῦ 1924 τὸ περιοδικόν: *Studi e Materiali di Storia delle Religioni*, ἀπὸ τοῦ 1929 τὸ περιοδικόν: *Testi e Documenti per la Storia delle Religioni*.

μνημειώδους θρησκευολογικοῦ τοῦ ἔργου (1), ὁ διαπρεπὴς ὡσαύτως θρησκευολόγος Gerardus van der Leeuw (Groningen), διατελέσας μετὰ τὸν πόλεμον καὶ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἐν τῇ Ὀλλανδικῇ Κυβερνήσει, συγγραφεὺς τῆς ἀνὰ τὸν διεθνή θρησκευολογικὸν κόσμον γνωστῆς καὶ εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μεταφρασθείσης Phänomenologie der Religion (Tübingen 1933), τὴν εἰς τὴν ὁποίαν Εἰσαγωγὴν ἐξέδοτο τῷ 1925 (2)· ἢ εἰς τὸ ἐν Μαγβούργῳ καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἐν Ἀμστερδαμ συνέδριον ἀνακοινώσεις τοῦ ἐπῆρξαν τὸ κύκνειόν τοῦ ἄσμα, διότι μετὰ μικρὸν ἠγγέλθη ὁ θάνατος αὐτοῦ (3), καταλυπήσας τὸν διεθνή θρησκευολογικὸν κόσμον, οὗ διετέλεσε κορυφαῖος ἐπιτελής, καὶ καταλιπὼν μέγα κενὸν — ὁ Βιενναῖος Καθηγητὴς Πατὴρ Wilhelm Schmidt, περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διαπιστωθέντος μονοθεϊσμοῦ παρὰ πρωτογόνους καὶ τῆς πρωτομονοθεϊστικῆς θεωρίας τοῦ (Urmonotheismus), δι' ἧς ἀνετράπη ἡ ἐξελικτικὴ θεωρία—οἱ διαπρεπεῖς Καθηγηταὶ Joh. Leiboldt (Leipzig) (4) καὶ Gustav Mensching (Bonn) (5), ὁ ἐκ τῶν παλαιότερων θρησκευολόγων Καθηγητὴς τῆς θρησκευολογίας καὶ τῆς Ἱεραποστολικῆς Ἐπιστήμης Joh. Aufhauser (München), γνωρίσας ὡς Ἱεραπόστολος ἐκ τοῦ σύγγενος τὴν Ἑγγύς καὶ ἄνω Ἀνατολήν εἰς Ἐκπαιδευτικὰ ἀπὸ τοῦ 1909 μέχρι τοῦ 1927 ταξείδια (6), περὶ ὧν ἐλληροφόρησε τὴν Ἐπιστήμην (7)—κ. ἄ.

1. Das Gebet (1918. 21923). Ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ τὰ κυριώτερα: Die buddhistische Versenkung (1918. 21922). Die Bedeutung der Mystik für die Weltreligionen (1919). Das Geheimnis des Gebets (1919. 21920). Die Mystik der Upanishaden (1925). Unsterblichkeitsglaube und Jenseitshoffnung in der Geschichte der Religionen (=Glauben und Wissen, 2) 1950.

2. Πρὸς. Τοῦ αὐτοῦ καὶ: Godsvoorstellungen in de out-aegyptische Pyramidentexten (1916). Mystiek (1925). Goden en Menschen in Hellas (1927). Achnaton (1927). La structure de la mentalite primitive (1928).

3. Ἐν: Theologische Zeitschrift, 6. Jahrg. (1950), Heft 6, σελ. 476.

4. Die Religionen in der Umwelt des Urchristentums (1926). Das Gotteserlebnis Jesu im Lichte der vergleichenden Religionsgeschichte (1927).

5. Die Bedeutung des Leides im Buddhismus und im Christentum (1924). Das Heilige im Menschen (1925). Das heilige Schweigen (1926). Das Christentum im Kreis der Weltreligionen (1928). Buddhistische Symbolik (1929). Vergleichende Religionswissenschaft (1938). Allgemeine Religionsgeschichte (1940). Die Religionen und die Welt (1949).

6. Εἰς Αἴγυπτον, Κεϋλάνην, Μαλαισίαν, Ἰάβαν, Κορέαν, Ἰαπωνίαν, Β. Ἀμερικὴν, Σουμάτραν, Σιάμ, Βίρμαν, Ἰνδία.

7. Missionsstudienfahrt zum fernen Osten (1927). Reiseeindrücke von den Erfolgen und Hemmungen des Missionswerkes in Ostasien, ἐν: Zeitschrift für Missionswissenschaft, 14 (1924). Ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ τινά: Christentum und Buddhismus im Ringen um Fernasien (1922). Missions- und Religionswissenschaft an der Universität (1920. 21925). Das Ringen der Mission mit den Kulturreligionen des fernen Ostens (1926). Buddha und Jesus in ihren

β) Ἐν Ἀμστερδαμ δ' ἐν συνεχείᾳ τὸ διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων εἰργάσθη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀειμνήστου Συναδέλφου Gerardus van der Leeuw, αἱ δὲ συνεδρία διεξήχθησαν ἐν τῷ Ἰνδικῷ Ἰνστιτούτῳ, ἔνθα αἱ ἀπὸ τῶν ποτε Ὀλλανδικῶν ἐν Ἰνδίας ἀποικιῶν πλούσιαι συλλογαί. Ἰνδονησιακὴ δρχήστρα καὶ Ἰαβανικοὶ θρησκευτικοὶ χοροὶ ἀναπαρέστησαν ἐνθουσιαστικὰς ἐκδηλώσεις πρωτογόνου θρησκευτικότητος. Ὁμίλησαν οἱ van der Leeuw περὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων καὶ περὶ τῆς θρησκείας ὡς ὁμαδικοῦ καὶ ἀτομικοῦ βιώματος (τὸ κύκνειόν του ἄσμα!)—ὁ διαπρεπὴς Ἀγγλὸς θρησκευτολόγος Καθηγητῆς Dr Arthur D. Nock (Cambridge, Mass.) περὶ τῶν διαφορῶν τῆς Χριστιανικῆς λατρείας ἀπὸ τῶν εἰδωλολατρικῶν—ὁ Raffaele Pettazzoni: Μῦθοι περὶ προελεύσεως καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου—ὁ Friedrich Heiler ἢ σημασία τοῦ Rudolf Otto διὰ τὴν συγκριτικὴν Ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων—ὁ Forrel (Σουηδία): Τί χωρίζει καὶ τί ἐνώνει τὰ θρησκευτά;—ὁ Wilhelm Schmidt περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν Ἰακούτων (Τουρκοταρτάρων), ὁ Taeger (Marburg) Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ ἡ προέλευσις τῆς ἑλληνιστικῆς Βασιλολατρείας—κ. ἄ.

Τέλος ἀπεφασίσθη ἡ ἵδρυσις μονίμου παγκοσμίου Ὁργανώσεως τῶν Ἐκπροσώπων τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον: «Διεθνὲς σύνδεσμος διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων»: «International Association for the Study of History of Religions» (I. A. S. H. R.).

Τῆς Ὁργανώσεως ταύτης ἔργον θὰ εἶναι

ἡ διεξαγωγὴ διεθνῶν Συνεδρίων

ὁ σχηματισμὸς τῶν κατ' ἔθνη εἰδικῶν ὁμάδων ἐξ ἐκπροσώπων τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων (¹)

ἡ ἐνίσχυσις τῶν θρησκευτοῖστορικῶν σπουδῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως θρησκευτολογικῶν ἔργων καὶ

ἡ ἐκδοσις θρησκευτολογικοῦ περιοδικοῦ, ἐπιστημονικοῦ ὄργάνου τοῦ Διεθνοῦς τούτου θρησκευτοῖστορικοῦ Συνδέσμου.

Οὕτως ἔληξαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου, ὡς πόλεις δὲ συγκλήσεως τοῦ προσεχοῦς Συνεδρίου προῦτάθησαν ἡ Ρώμη, ἡ Στοκχόλμη καὶ ἡ Neuchâtel.

Τὸ ἐν Ἀμστερδαμ 7ον τοῦτο διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἱστορίας τῶν

Paralleltexten (1926). Die katholischen Missionsaussichten im Mohamedanischen Kulturkreis, ἐν: Zeitschrift für Missionskunde, 14 (1924). Hemmende und fördernde Faktoren auf das ostasiatische Missionsfeld, ἐν: Gelbe Hefte, I, 1925. Ein Blick in buddhistische Heiligtümer der fernen Ostens, ἐν: Zeitschrift für Buddhismus, (1924—25).

1. Τοιαῦται θρησκευτολογικαὶ ὁμάδες ὑφίστανται ἤδη ἐν Βελγίῳ, Μ. Βρετανίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ὀλλανδίᾳ, Ἰταλίᾳ, Ἠνωμέναις Πολιτείαις, Σουηδίᾳ καὶ Ἰαπωνίᾳ.

θρησκευμάτων ἐξέδοτο εἰς τεῦχος τὰ Πρακτικά αὐτοῦ⁽¹⁾, ὧν προτάσσεται νεκρολογία: «Gerardus van der Leeuw in memoriam» ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Raffaele Pettazzoni ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀειμνήστου Συναδέλφου· συγκλείεται δ' ὁ Πρόλογος διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῆς πρὸς τοὺς συνέδρους ἀποχαιρετιστηρίου προσλαλιᾶς τοῦ ἰδίου (Pettazzoni) εἰς ρέουσαν γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐν ἧ οὗτος ὑπογραμμίζει τὴν ζημίαν τῆς Ἐπιστήμης καθόλου καὶ τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων ἰδίᾳ κατὰ τὰς μεταξὺ τῶν δύο θρησκευολογικῶν Συνεδρίων (Leiden 1912 - Amsterdam 1950) πολεμικὰς περιόδους καὶ μεταπολεμικὰς κρίσεις· ὁ δὲ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συνεδρίου Καθηγητῆς Dr C. G. Bleeker (Amsterdam) συγκλείει τὸν πρόλογον διὰ τῆς διαπιστώσεως τῆς πλήρους ἐπιτυχίας τοῦ Συνεδρίου.

Ἐκ τῶν ἐλευθέρων Βαλκανίων μόνη ἡ Τουρκία, ἔχουσα πλουσίαν θρησκευολογικὴν παράδοσιν, ἀντεπροσωπεύθη εἰς τὸ Συνέδριον τοῦτο διὰ τοῦ Καθηγητοῦ Δρος Zeki Velidi Togan τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰσταμπούλ.

Ἡ Ἑλλάς ἔλαβε γνῶσιν περὶ τοῦ Συνεδρίου ἐκ τῆς ἐν ἐπιστημονικοῖς περιοδικοῖς εἰδησεογραφίας μετὰ τὴν λήξιν αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ὁ γράφων ἐπεκoinώνησε πρὸς πάντας τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ Συναδέλφους αὐτοῦ Πανεπιστημιακοὺς Καθηγητὰς ὁμοειδῶν καὶ συγγενῶν ἐδρῶν. Ἐν ταῖς διὰ γραμμάτων καὶ ἀποστολῆς συγγραμμάτων ἐγκαρδιωτάταις συναδελφικαῖς ἐκδηλώσεσιν αὐτῶν πρὸς τὸν γράφοντα συγκαταριθμοῦνται καὶ ἐπιστολαὶ τῶν καθηγητῶν Frick, Pettazzoni, Bleeker, Aufhauser, Goldhammer, Mensching καὶ Merkel, γνωριζόντων τῷ Ἑλληνι Συναδέλφῳ τὴν ἴδρυσιν τοῦ «Διεθνοῦς Συνδέσμου διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων» (I.A.S.H.R.) καὶ ἐκφραζόντων τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως καὶ ἐν Ἑλλάδι ὀργανωθῆ, ὡς παράρτημα αὐτοῦ, ἐθνικὴ (Ἑλληνικὴ) ὁμὰς θρησκευολογικῶς ἐνδιαφερομένων ἐπιστημόνων πρὸς ἐκπροσώπησιν τῆς Χώρας ἡμῶν ἐν τῷ διεθνεῖ τούτῳ συνδέσμῳ⁽²⁾. Ὁ Καθηγητῆς Pettazzoni μάλιστα, ἐκ τῶν κορυφαίων τοῦ κλάδου, γράφει, ὅτι θὰ ἦτο εὐτυχὴς ἐὰν τῷ παρουσιασθῆ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθῆ εἰς προσεχὲς μέλλον τὰς Ἀθήνας, «τὴν ἀλησμόνητον πόλιν, ἣν ἔμαθε ν' ἀγαπᾷ ἀπὸ τῆς πρώτης του διαμονῆς πρὸ 40 ἐτῶν ὡς μαθητοῦ τῆς Ἱταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς». Ὁ δὲ Καθηγητῆς Merkel εὐχεται, ὅπως ἡ κλεινὴ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὀρισθῆ ἔδρα τοῦ προσεχοῦς διεθνοῦς θρησκευολογικοῦ Συνεδρίου, οὗ θὰ προηγηθῆ τῷ

1. Proceedings of the 7th Congress for the History of Religions (Amsterdam 4th - 9th September 1950), edited by C. J. Bleeker (Amsterdam) — G. W. J. Drewes (Leiden) and K. A. H. Hidding (Leiden) — Amsterdam 1951.

2. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν ν' ἀναγγέλωμεν, ὅτι, τοῦ Θεοῦ βοηθοῦντος, τὴν 9ην Δεκεμβρίου 1952 συνελήχθη πυρὴν Ἑλληνικῆς θρησκευολογικῆς ὁμάδος ὡς παραρτήματος τῆς I.A.S.H.R. Λεπτομερείας καὶ περαιτέρω εἰδήσεις ἐπιίζομεν ν' ἀναγγέλωμεν εἰς προσεχῆ εὐκαιρίαν.

1953 προσύσκαψις ἐν Παρισίοις θρησκευολόγων πραγματογνωμόνων πρὸς ἀνταλλαγὴν γνωμῶν.

Τέλος, ἡ 19 μελὴς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Καθηγητοῦ Pettazzoni Ἐκτελεστικῆ Ἐπιτροπῆ τοῦ Συνεδρίου μελετᾷ τὴν ἔκδοσιν διεθνοῦς θρησκευολογικοῦ Περιοδικοῦ, ὄργανου ἐπιστημονικοῦ τῆς διεθνοῦς θρησκευολογικῆς κινήσεως, ὡς καὶ δελτίου τῆς διεθνοῦς θρησκευολογικῆς βιβλιογραφίας.

4. Ἐν τῷ μεταξῷ, ὁ Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου τοῦ Μαργούργου Καθηγητῆς Δρ Δρ Heinrich Frick, ὡς Πρόεδρος τοῦ «Γερμανικοῦ κλάδου τῆς διεθνοῦς Ἐνώσεως διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων» (Deutscher Zweig der Internationalen Vereinigung für das Religionsgeschichte — I. A. S. H. R.) ἀπέστειλε τῇ 1ῃ Μαΐου 1952 ἕξ ὀνόματος τοῦ Προεδρείου τοῦ ἐν Δ. Γερμανίᾳ θρησκευολογικοῦ Ὁμίλου πρόσκλησιν πρὸς τὸν γράφοντα, ὅπως μετάσχῃ τῆς II ἐτησίας θρησκευολογικῆς Συνελεύσεως ἐν Βόννῃ (31 Ἰουλίου - 4 Αὐγούστου 1952). Εἰς τὴν πρόσκλησιν ἀνταπεκρίθη ὁ γράφων, ἀναγγέλλας καὶ τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεως αὐτοῦ, ὅπερ συμπεριελήφθη εἰς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα. Διὰ τούτου ἀνηγγέλθησαν αἱ ἑξῆς ἀνακοινώσεις:

Καθηγ. Dr Dr Heinrich Frick (Marburg): «Νόημα καὶ σκοπὸς τῆς θρησκευολογικῆς Ἐπιστήμης».

Καθηγ. Dr Dr Willy Hellpach (Heidelberg): «Βαθμίδες τοῦ θαύματος. Προσπάθεια πρὸς (τυπολογικὴν) διαφοροποίησιν τῆς θαυματολογίας».

Καθηγ. Dr H. v. Glasenapp (Tübingen): «Θρησκεία καὶ Φιλοσοφία ἐν ταῖς σημεριναῖς Ἰνδίασι».

Dr W. Müller (Berlin - Charlottenburg): «Κοσμοθεωρία καὶ λατρεία τῶν Ἰνδιάνων Κβακιούτ».

Καθηγ. Franzis Jordan (Icking - München): «Ἡ ἀνάδυσις θρησκευτικῶν κινήτρων ἐν τοῖς ἀρχαιοσομερικοῖς μυθολογήμασι».

Καθηγ. Dr A. Alföldi (Bern): «Σωτὴρ καὶ servator: θρησκειακὰ καὶ κρατικοπολιτικά στοιχεῖα ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἰδέᾳ τοῦ κρατικοῦ σωτῆρος» (μετὰ προβολῶν).

Καθηγ. Dr Dr Gustav Mensching (Bonn): «Τὸ πρόβλημα τῆς ἐξελίξεως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν θρησκευμάτων».

Καθηγ. Δρος Δρος Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππιδου (Ἀθήναι): «Ἡ Ἱστορία τῆς θρησκείας ὡς Ἱστορία τῆς σωτηρίας ἐν τῇ παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ» (Religionsgeschichte als Heilsgeschichte in der Weltgeschichte) (1).

1. Διὰ τὴν αὐτοπρόσωπον ἀνακοίνωσιν ταύτην εἶχεν ὀρισθῆ ἐν τῷ κυκλοφορῆσαντι προγράμματι ἡ 1ῃ Αὐγούστου, ὥρα 16-16,30. Ἀλλὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Ἑλληνος ἀντιπροσώπου ἐματαιώσαν τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἀδυναμία τῶν ἀρμοδίων πρὸς κάλυψιν ἔσω καὶ μέρους τῆς δαπάνης, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀδιαφορία καὶ ἀπροθυμία τῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀεροπορικῆς Ἐταιρείας ΤΑΕ πρὸς

Dr G. Lanczkowski (Wabern - Kassel): «Ὁ μεταξὺ Ὀσίριδος καὶ Ἀτουῦμ διάλογος».

Καθηγ. Dr. Thomas Ohm (Münster): «Τὸ θρησκευμα τῶν μητριαρχικῶν φυλῶν εἰς τὰ νοτιανατολικά τῆς περιοχῆς τῆς Ταγκανίκα. Πορίσματα τοῦ κατὰ τὸ 1951 ταξιδίου μου εἰς Ἀνατολικὴν Ἀφρικήν».

Καθηγ. Dr H. L. Stoltenberg (Giessen): «Ἡ πίστις τῶν Ἑτρούσκων».

Καθηγ. Dr Erich Fascher (Greifswald): «Σαωκράτης καὶ Χριστός».

Καθηγ. Dr H. Herter (Bonn): «Δαιμονισμὸς καὶ ἔννοιολογία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας».

Καθηγ. Dr C. Schneider (Speyer): «Τὰ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς μυστηριακαῖς λειτουργίαις πρόδρομα τῶν βυζαντινῶν λειτουργιῶν στοιχεῖα».

Ἐφημέριος Dr W. Schilling (München): «Θρησκεία καὶ Δίκαιον».

Lic. Dr G. Fohrer (Marburg): «Ἡ ἐπανακαλυφθεῖσα Χαναανικὴ θρησκεία».

Dr Eva Hirschmann (Marburg): «Ἡ μυστηριακὴ Θεολογία ἐξ ἐπόψεως φαινομενολογικῆς».

οἰανδήποτε διευκόλυνσιν χάριν τοῦ σκοποῦ, ἦτοι τῆς ἐκπροσωπήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐπιστημονικὸν Συνέδριον. Πρὸ τῶν ἀπροβλέπτων καὶ ἀνυπερβλήτων τούτων οικονομικῶν δυσχερειῶν ὁ Ἕλληγ ἀντιπρόσωπος ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν πρὸς τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συνεδρίου ταχυδρομήσιν τῆς ἀνακοινώσεώς του.

Οἱ αὐτοὶ λόγοι, ὀφειλόμενοι ὀλιγώτερον εἰς πραγματικὴν οικονομικὴν ἀδυναμίαν καὶ περισσότερον εἰς ἀπροθυμίαν καὶ ἀδυναμίαν κατανοήσεως ἐκ μέρους τῶν ἄρμοδιων, σχεδὸν ἀποκλείουσι τὴν ἐκ μέρους ἡμῶν ἐνίσχυσιν τῆς τιμητικῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπιθυμίας ἐπιλέκτων συναδέλφων περὶ καθορισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὡς τόπου συγκλήσεως τοῦ προσεχοῦς θρησκευολογικοῦ Συνεδρίου. Αἱ διεθνεῖς σχέσεις προϋποθέτουσιν ἀνάλογον παράστασιν.

1. Κατὰ πληροφορίας ἐκ τοῦ Προεδρείου τοῦ Συνεδρίου, ἡ ἀνακοίνωσις ἡμῶν ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν καὶ ὥραν «und grosses Interesse gefunden hat» (καὶ εἶδε μέγα ἐνδιαφέρον), ἀπεστάλη δὲ καὶ πρὸς ἐκτύπωσιν εἰς τὴν Theologische Literaturzeitung (Professor D. Kurt Aland, Berlin—Steglitz).